د ژبښوونې آرونه

(د ژبې د تدريس اصول)

څېړندوی عبدالغفور لېوال

هغه کتابونه چې سمسور وبپاڼې پرليکه کړې او يا يې پر ليکه کوي، نور څوک يې پر ليکه کول اجازه نه لري

WWW.SAMSOOR.COM

لومړی څپرکی

د ژبښوونې ارزښت
د لوستلو د زده کړې ارزښت
د ژبښوونې ساحه
موږ ولې غواړو چې ماشومان مو لیک – لوست زده کړي
د یوه ښه لوستونکي ځانګړنې
د ماشوم ذهني وده
هغه ټستونه چې لوست ته د ماشوم چمتوالی څرګندوي
د لومړنیو زده کړو پروګرام ته یو عمومي نظر
الف – قرائت
د لومړنیو زده کړو پروګرام د قرائت په اړه وایي
له افادې سره د زده کوونکو عادي کول
لیکنۍ (تحریري) افاده

دوهم څپرکی

د زده کونکو ترمنځ فردي توپیرونه او په دغه برخه کې د ښوونې او روزنې د ارونو دریځ
اوریدل
د اوریدلو په اړه څو وړاندیزونه
دغوږ نیولو لاملونه
د یوه ښه اوریدونکي ځانګړنې
په بېلا بېلو ټولګیو کې د اوریدلو د مهارت د ښه کولو لپاره څو وړاندیزونه
له لومړنیو ټولګیو څخه پورته ټولګیو کې د اوریدلو د مهارت د تدریس په اړه ځینې وړاندیزونه

دریم څپرکی

ژبښوونه
الف-ژبښوونه په لومړنیو ټولګیو کې
ب-دلوړو ټولګیو ژبښوونه

څلورم څپرکی

لیکل
لومړی ټولګی
په لیکلو کې ځینې د پام وړ ځانګړنې
په لومړیو او دوهمو ټولګیو کې د لیکلو د مهارت وده او د هغې لارې چارې
لنډیز

پینځم څپرکی

په لومړنیو ټولګیو کې خبرې او د افادې قوه
افاده او خبرې کول په لوړو ټولګیو کې
په لوړو ټولګیو کې د لیکنۍ افادې ښه والی
وینا (تقریري افاده)
اخځلیکونه

یادښت

دژبښوونې ارونه ، زما دلېسانس ددورې مونوګراف دی ، چې پر ۱۳۷۹ لمریز کال مې لیکلی و. لارښود استاد مې ښاغلی پوهنمل غلام نبي فراهي و. هغه مهال په دې اړه دکابل پوهنتون دژبو او ادب پوهنځي لپاره اړتیا وه، چې دژبښوونې دارونو دلوست په اړه دزدکړې ددورې یو پایلیک ولیکل شي ، چې هغه مهال دا چاره ماته راوسپارل شوه.
له هغې ورځې څخه نږدې څوارلس کاله تیرېږي ، داکتاب زما دځانګړې کتابتون په یوه کونج کې ترخاورو او دوړو لاندې پروت و ، تر دې چې زمونږ تکړه فرهنګي ملګري ښاغلي صادق ژړک او دهغه دغورځنګ ملګرو ورڅخه دورې وشنډلې ، چې دادی چاپ او ستاسو په لاسونو کې دی. ددې کتاب په اړه لاندینۍ یادونې ضروري دي ، چې هیله ده ترلوستلو مخکې یې په پام کې ولرئ:
کتاب په هماغه لیکدود خپرېږي ، چې هغه وخت ما پرې لیکل کول ، زه باورلرم چې په دې څوارلسو کلونو کې به زما په لیکدود کې بدلون راغلی وي ، ځکه دهرې ژبې لیکدود د لاښه پوهاوي ، لنډون ، او اسانتیا لپاره بدلون مني او ورسره دلیکوالو دلیکلو په سبکونو کې هم بدلون راځي.
په کتاب کې څوځایه د هغه مهال دود (معمول) تدریسي نصاب څرنګوالي ته اشارې شوي دي ، چې په هغو کلونو کې دهېواد په ښوونځیو کې تدریسېده ، ځکه خو دغه ښېلګې پر اوسمهالي نصاب دتطبیق وړ نه دي ، خو دبېلګه یې شننې لپاره لاهم کاریدلای شي.
دا کتاب دژبښوونې په برخه کې یوه ابتدایي لارښوونه وګڼئ ، که څوان څېړونکي پر دې تاداو دنورو ډېرو اینبودواو دشوي کار دنیمګړتیاوو دسمون په نیت دا سکالو لا پسې بډایه کړي ، باور لرم چې دپوهنې او زده کړې په برخه کې به یې یوه ملي هڅه کړې وي.
په پای کې له درنو: صادق ژړک او دغورځنګ له نورو ملګرو څخه مننه کوم ، چې ددې رسالې چاپ ته یې اوږه ورکړه، له ګران همکار څېړندوی رفیع الله نیازي څخه مننه چې ددې کتاب په بیا کتنه کې یې خپله ملګرتیا وپالـــه.
هیله ده ، چې دغه کوچنۍ هڅه په ډېرخه وشمارئ

څېړندوی عبدالغفور لېوال
۱۳۹۲ - سلواغه - ۱۵

دلاربنود استاد نظر

دغه ليكل شوى مونو ګراف د پښتو ژبې ځانګړي د تکړه او با استعداد زده کوونکي ښاغلي عبدالغفور لېوال هڅه او زيار دى. نوموړي په خپله دې رساله کې ډېر په زړه پورې او نوي مسايل څېړلي دي ، چې کار يې د قدر وړ دى.

د پښتو ژبې ځانګړې په بحثونو کې يو هم د ژبې د تدريس اصول دي ، چې په تېره بيا هغو محصلانو ته يې زده کړه ډېره مهمه ده چې د ښوونکيو په توګه کار ترسره کوي.

هره پوهنه د ورزده کولو خپل اصول او تدريسي ځانګړنې لري. په لوى سر کې د ساينسي او تجربي علومو تدريس له ټولنيزو او بشري علومو سره متفاوت دي. بيا په بشري علومو کې د ژبې تدريس خپلې ځانګړنې او ميتودونه لري ، چې ښاغلي لېوال په خپله دې رساله کې د هغو پر ځرنګوالي څېړنه کړې ده.

زه باور لرم ، چې په راتلونکي کې به دغه رساله د ژبې د تدريس په برخه کې يوه د پام وړ سرچينه وي.

زه د دې ترڅنګه چې دغه رساله د ليسانس دورې د بريالۍ پاى ته رسوونې لپاره کافي او وړ بولم ، ټينګار کوم ، چې دغه په زړه پورې رساله چاپ او خپره شي. د پېداګوژيکو علومو مينه وال به د دې رسالې له چاپ او خپراوي څخه بشپړه ګټه پورته کړي.

زه د دې رسالې د ليکلو پر مهال د ښاغلي لېوال هراړخيزې هڅې ستايم او په راتلونکي کې يې د لاډېرو برياليتوبونو غوښتونکى يم.

په درناوي

پوهنمل غلام نبي فراهي

۱۳۷۹-۴-۲۴ هـ.ش

کابل پوهنتون

د ټولنیز پرمختګ بنسټ فرهنګ او د فرهنګ بنسټ ژبه ده.
سریزه:
ژبښوونه د اوسمهالي پوهنې له هغو بنسټیزو توکیو څخه ده، چې د هغې د ارونو په اړه له اوږده مهاله را په دېخوا د نویو زده کړو او تجربو پر بنسټ نوي اندونه او نظریات رامنځته کیږي، داسې ګروهه شته چې د بشر لومړنۍ ځانګړنه ژبه ده او له فلسفي پلوه د نړۍ لید (شناخت، معرفت) له غوره او مهمو لاملونو څخه یوه هم ژبه ده. ژبه په فطري او طبیعي بڼه له کورنۍ څخه زده کیږي، خو کله چې د هغې د زده کړې په اړه د ښوونې سکالو را وړاندې شي، نو لرغونتیایي د لیک تر رامنځته کېدو هم پخوا زمانې ته رسیږي. په مصري، چیني، هندي اریایي، رومي او یوناني مدنیتونو کې ژبښوونه د پوهنو له لومړنیو ښوونو څخه ده، په زړه اوستا کې د سنسکرېټ ژبې د زده کړې په اړه یادونه شوې ده او د "پاڼیني" ځلورزره کلن پښوییز اثر خو داجوتوي چې په زړه اریانا کې ژبښوونې او ژبپوهنې ته څومره پام کېده.
د یونان په طلایي مدنیت کې د سوکرات له لارښوونو نیولې بیا د اپلاتون تر اکاډمۍ او د ارستو تر کتابونو پورې د ژبښوونې په اړه بېلا بېل بحثونه لیدلای شو، چې د ګڼو نورو پوهنو په شان یې لومړنۍ اکاډمیک بنسټځای هم همدا مدنیت ګڼلای شو. د ژبې تدریس (ژبښوونې) له هغه مهاله تر ننه پورې بېلا بېل پړاوونه وهلي، چې په شلمه پېړۍ کې د یوې جلا پوهنې په توګه د نوې اروا پوهنې رامنځته کېدلو هم ورسره مرسته وکړه، د ښوونې او روزنې اروا پوهنه هغه مهال په جدي بڼه را وړاندې شوه چې بشریت ددغو دواړو ټولنیزو ښکارندو (پدیدو) جدي اهمیت ته متوجه شو او ټیک همدا مهال و، چې د ژبښوونې په اړه هم نوې تجربې او نوي معلومات مطرح شول.
دغه مسله هغه مهال نوره هم د پام وړ شوه، چې د ښوونې او روزنې په بهیر کې د لومړې شرط او اړ په توګه د مورنۍ ژبې سمه زده کړه د یوې اړتیا په توګه ومنل شوه او دا یې وپتېیله چې تر هر څه مخکې ښایي ژبه زده کړو. په دې اړه زما ځانګړې مینه او خوره وره مطالعه له پخوا څخه موجوده وه او د ځینو مسایلو په اړه مې څه نا څه یادښتونه هم ساتلي وو. همدا چې د پوهنځي په ځلورم کال کې د مونو ګراف لیکلو اړتیا رامنځته شوه، نو ورسره څو نورو لاملونو دې ته وهڅولم چې په دغه برخه کې دې دا کوچنۍ رساله ولیکم.
لومړی دا چې په ځلورم ټولګی کې موږ په دې اړه (د ژبې د تدریس اصول) په نامه یو مضمون لوست او ددغه لوست درانه استاد ښاغلي پوهنیار غلام نبي فراهي راته په دې اړه

د يادښتونو د تنظيم او راټولولو هدايت راکړ، له بلې خوا زما په ځانګړي کوچني کتابتون کې ځينې داسې کتابونه، مجلې او خورې ورې مقالې لاسته راغلې، چې له هغو ځخه مې ددې رسالې د ليکلو پرمهال ګټه اخيستلای شوه، همدا راز له يو لړ پوښتنو ګروېږنو وروسته راته ښکاره شوه، چې په دې اړه تر اوسه کوم جلا مونو ګراف يا کتاب په پښتو ژبه نه دی کښل شوی (او که وي هم نو ماته به نه وي ښکاره) ځکه خو په دې اړه د څه ليکلو هڅه راته ډېره بې ګټې ونه برېښيده، نو هماغه و، چې پر ليکلو مې پيل وکړ او وخت ناوخت مې له خپل لارښود استاد سره په دې اړه مشورې وکړې، چې درنو لارښوونو يې ددغې رسالې په بشپړتيا کې راسره ډېره مرسته وکړه. دا ليکنه پينځه څپرکي او څلور ډېرش لوی او واړه سرليکونه لري. په لومړي څپرکي کې د ژبښووني ارزښت او ځينې هغه ميتودونه څېړل شوي، چې له ماشوم سره د ژبې د زده کړې په برخه کې مرسته کولای شي. دوهم څپرکی دا ثرګندوي چې زده کوونکي څه ډول کولای شي د ژبښووني له چارې ځخه سمه ګټه واخلي. په دربيم څپرکی کې په بېلا بېلو بڼو د ژبښووني چارې په ټيټو او لوړو ټولګيو کې څېړل شوي دي. څلورم څپرکی د ليکلو په اړه ثرګندونې لري او په پينځم څپرکي کې د ژبنۍ افادې يا (خبرو اترو) د ښو تر سره کولو په اړه يادونې شوې دي.

په دې ليکنه کې له هغو سرچينو ځخه پرته چې د رسالې په پای کې ښوول شوي، د ليکوال ورځنۍ تجربې او ليدنې، له استادانو ځخه پوښتنې او بحث او د دوستانو مشورې هم ګټورې وې، چې ښايي هېرې نه شي. په پای کې غواړم له خپلو ټولو درنو استادانو ځخه، چې په څلور کلنه زده کړه کې يې زه نازولی يم مننه وکړم. ښاغلی استاد صابر خويشکی او ښاغلی استاد جمعه ګل لورين، خود ډېرې مننې وړ ځکه دي، چې د ژبې په اړه مې ډېر څه له دوی ځخه زده کړي دي. زما دروند مشر ښاغلی استاد محمد بشير دوديال هم د مننې وړ دی، چې د رسالې په تخنيکي چارو او مانيزو لارښوونو کې يې ډېره مرسته راسره کړې ده، خپل لارښود استاد محترم پوهنيار غلام نبي فراهي يو ځل بيا په مننه لمانځم، چې د زده کړې او مونوګراف ليکنې په ټوله دوره کې يې په خورا صميمي او مينه ناکه ژبه راته لارښوونې کړې دي.

له ټولو نه په مننه او لمانځنه

عبدالغفورلېوال

کابل پوهنتون ۱۵/ ۴/ ۱۳۷۹

لومړی څپرکی

د ژبښووونې ارزښت

د کوچنیانو او لویانو لپاره د ژبښووونې ښوونیز نصاب او د وګړو په رویه اواکر، په تېره بیا په پرمختیایي هېوادو کې ډېره د پام وړ خبره ده، د یوه ستر ښوونکي په اند د ژبې ارزښت له هغو ټولو سامان الاتو څخه زښت زیات دی، چې په دې دوه زرو کلونو کې رامنځته شوي دي، ځکه چې ژبه د وګړو د ورځني ژوند یو ضروري توکی دی او ژبه د وګړو ترمنځ په ورځني ژوند کې د افکارو د تبادلې او تنظیم وسیله ده.

مخکې له دې چې لوستل رامنځته شي، ښکاره ده چې باید لومړی لیکل کېدونکي څیزونه د بشر په لاس کې وي او مخکې له دې چې لیکنې را ښکاره شوې وي باید چې کلمات او یو ځانګړی اند له وګړي (فرد) سره موجود اوسي، نو له همدې ځایه لیدل کیږي چې ژبه کومه نوې اختراع او موندنه نه ده، بلکې دا د بشر یوه ډېره پخوانۍ وسیله او لرغونی فعالیت دی. ان دا چې ژوي هم د ځینو نښو په څرګندولو او د ځینو ټاکلو غږونو په اوچتولو خپلې اړتیاوې ښکاره او جوتوي، د بېلګې په ډول یو ځاروی دا جوتوي چې وږی دی، نوغږ د وسیلې په ډول کاروي، خو په دې نه توانیږي چې د خپلې خوښې خواږه وغواړي، خو دا یوازې بشر دی چې له ژبې څخه د افکارو د تبادلې د یوې وسیلې په ډول کار اخلي او د هغې په واسطه خپل افکار له خپلو شاوخوا نورو وګړو سره شریکوي.

نننی تمدن او پرمختیاوې له مخابرې او د افکارو د تبادلې له وسایلو پرته هېڅ ممکن نه دي، یعنې که ژبې او د هغې په اړوند نورو وسایلو، لکه: راډیو، جرایدو، تیلیفون او نورو وجود نه درلوداى، نو نننی تمدن به وجود نه درلود. له دې کبله چې ژبني فعالیتونه د هر ښوونځی د زده کړې نصاب جوړوي، نو ځکه کوچینانو ته پکار دي، چې تر هر څه دمخه په خپله ژبه کې پوره وړتیا او مهارت ترلاسه کړي، په دې ډول به دوی د خپل ګروپ فعال غړي وشمېرل شي، یعنې پکار ده چې د کوچنیانو لپاره ژبه که د ویلو په بڼه وي یا د لوستلو په بڼه، باید دا ورته د ښوونځي او د کور د فعالیتونو مهم جز وګرځول شي.

ژبه د کار د ترسره کولو (خبرو کولو، لوستلو، اورېدلو، لیکلو او تفکر) لپاره کارول کېږي. ژبه د هغو مهارتونو له جملې څخه ده چې باید زده کړای شي.

د ټولنې هر نورمال وګړی په یوه نه یوه ژبه خبرې کوي، څوک په پښتو، څوک دري، څوک انګلیسي او فرانسوي او همداسې په نورو ژبو ګړیږي، یعنې ژبه په ټوله نړۍ کې پکار ده، خو عیني ژبه په ټوله نړۍ کې دود نه ده، ان دا چې زموږ په هېواد کې دوه رسمي ژبې شته چې پر هغو سربېره نورې ژبې، لکه: بلوچي، ترکمني، پشه يي او نورې هم لرو. دغه ژبې هم د هېواد په بېلا بېلو سیمو کې ویوونکي لري. همدا راز په یوه ژبه کې نظر بېلا بېلو سیمو ته توپیرونه شته، د بېلګې په ډول ایراني فارسي، د کابل له فارسي سره ډېر توپیر لري. کوچنیان هم د خپلو کورنیو د چاپېریال پرتله د ژبې د ښه کارولو، د لغاتو پېژندنه، د کتابونو او مجلو پېژندنه او د ژبې د زده کړې د نورو وسایلو په نظر کې نیولو سره چې د ژبې په زده کړه کې

ارزښت لري، له یو بل سره توپیر لري . ژبه خپله ریښه له علایمو او سمبولونو څخه را پیلوي یا په بل عبارت سمبولونه او علایم د ژبې بنسټ جوړوي، چې دغه سمبولونه او علایم د ټولنې له خوا منل شوي او د هغو په مانا موافقه شوې ده، د بېلګې په ډول کله چې موږ وایو (پسه) نو زموږ موخه له یو ډول کورني ځاروي څخه ده چې وړې لري، بې ازاره دی، موږ ته ګټور دی او موږ ټول یې په همدې نوم (پسه) یادوو. خو که د بېلګې په ډول موږ موافقه کړې وای، چې فرضاً همدا ځاروی د (ځوکی) په نوم وپېژنو، نو ځاروی به هماغه و، خو نوم به یې دا بل و.

د داسې ویینو او لغاتو ښوونه، لکه: پسه او ځوکی کوچنیانو ته ډېره اسانه ده، ځکه چې دوی د داسې لغاتو (وییونو) مانا او مقصد لیدای شي، خو د ځینو لغاتو (وییونو) مانا او د هغو ښوونه کوچنیانو ته ستونزمنه ده، لکه: (دیموکراسي) ځکه د دیموکراسۍ په شان کلمات او لغتونه کوچنیانو ته مجمل وي ، دوی یې نه لیدای شي او نه یې مقصد پېژني ، دا کلمات صرف د مفاهیمو لپاره کارول کیږي، دا د داسې شیانو نومونه دي، چې موږ یې وینو یا یې ترسره کوو.

ژبه یوه ټولنیزه وسیله ده،خو که مو په کوم غره کې په یوازیتوب ژوند کولای، نو هېڅکله به خبرو ته اړ نه واست، ځکه ځوک به نه وو چې ستاسو خبرو ته یې غوږ نیولای وای. ژبه د افکارو د تبادلې لپاره ده، ژبه د حقایقو د بیان لپاره ده او بلاخره ژبه د ارثي ثقافت د لېږدولو لپاره وسیله ده. هغه وخت چې وګړو له لیک لوست سره بلدتیا نه لرله، مشرانو او سپین ږیرو به د پخوا زمانو نکلونه ماشومانو ته بیانول او هغوی به هغه زده کول او نورو نسلونو یا بل نوي کول ته به یې نقلول، هغه وخت تاریخ سینه په سینه د وختونو په کړلېچونو کې لېږدول کېده، خو کله چې لیک رامنځته شو ، په تېره بیا کله چې د طباعت فن رواج شو ، تاریخ ولیکل شو او د زمان په حافظه کې ثبت شو ، همدارنګه ریاضي، ساینس او ان دا چې ځینو اوامرو کې اسانتیاوې رامنځته شوې.

د لوستلو د زده کړې ارزښت:

لوستل هغه کونجي ده، چې د کتابونو ور زموږ پر مخ را پرانیزي، یا په بله وینا: لوست هغه وسیله ده چې دهغې په واسطه کوچنیان ښوونه او رزونه زده کوي . په حقیقت کې لوستل د ښوونې او روزنې بنسټ جوړوي، که یو ځوک لوست ونشي ویلای، نو له تاریخ، جغرافیې او نورو ساینسي مضامینو څخه هېڅ نشي زده کولای او نه هم پرې پوهېدای شي. ځوک چې د لوستلو په مهارت کې وروسته پاته وي، هغه له ښوونې او روزنې څخه پوره ګټه نشي پورته کولای.

د افغانستان د لومړنیو زده کړو پروګرام چې د لومړنیو ښوونځیو په بېلا بېلو ټولګیو کې د بېلا بېلو مضامینو تدریس او درسي ساعتونه ټاکي، په دري ژبو سیمو کې په یوه اونۍ کې ۱۲ ساعته دري ژبه او پښتو ژبو سیمو کې ۱۲ ساعته پښتو لوست تدریسوي، دا د ریاضي د لوست پرتله درې ځلې زیات وخت دی.* د ښوونځي لومړی کال د سواد د ودې لپاره دی. کله چې موږ لوستي (باسواد) وایو ، نو زموږ مقصد

* یادونه: دا کتاب په کال ۱۳۷۹ لمریز کې لیکل شوی دی ، ځکه خو د تعلیمي نصاب بېلګې دهماغې زمانې له دود نصاب څخه اخیستل شوي دي او په هیڅ وجهه پر اوسمهالي نصاب دتطبیق وړ نه دي.

له هغه سویه مهارت څخه دی، چې ټول باید هغه اندازه لیک ولوستلای شي، ځینې وخت د یو لنډ ساده پرګراف د لوستلو د قدرت په توګه تعریفیږي، خو په هر ډول باید پوه شو چې سواد صرف د څو کلمو له تلفظ کولو څخه لوړ دی یعنې زموږ موخه له سواد څخه داده، چې لوستونکی دې د لیک پر مقصد، مانا او مفهوم باندې پوه شي.

په پرمختیايي هېوادونو کې د وګړو د باسواده کېدو لپاره ورځ په ورځ اړتیا زیاتیږي. لویان له دې مهارت څخه (سواد څخه) د ترافیکي لیکنو، علاماتو، لوحو، اخبارونو او نورو لپاره کار اخلي، هغوی دې ته اړ دي، چې د روغتیا، دماشوم روزنې، د کرنې د ښه کولو، د خوراک د غوره کولو او نورو په اړه له همدې لارې معلومات او پوهه ترلاسه کړي. هغوی باید د خپلو دوستانو او مسافرو خپلوانو لیکونه ولولي او دهغوی ځواب ېرته ورولیږي او په پای کې دوی اړ دي، چې لیکل شوې ډېره ساده لارښوونه هم ولولي.

د یونسکو یو راپور څرګندوي، چې د دنیا له نیمايي زیات وګړي نالوستي دي او هم د نړۍ له نیمايي زیات وګړي له لوږې او فقر سره مخامخ دي. نالوستي د تولیداتو د کمي، د خوراکي توکیو د لږوالي او د وژونکو ناروغیو عامل ده.

ستاسو دنده د ښوونکي په توګه ډېره درنه ده. تاسو له ډېر لوی خنډ او لویې مجادلې سره چې په افغانستان کې مخامخ یاست، هغه له بېسوادۍ سره مجادله ده.

د یونسکو راپور زیاتوي چې په نړۍ کې له هرو پینځو ماشومانو څخه نیمايي یې ښوونځي ته نه ځي او څلور نور یې له لومړنیو زده کړو څخه لوړې زدې کړې نشي کولای او له لسو ماشومانو څخه یوازې یو ماشوم لوړو زده کړو ته رسیږي. داده هغه جګړه چې تاسو افغاني ښوونکي باید په هغې کې بریالي شئ، چې څرنګه له هرو لسو ماشومانو څخه هغه پېنځه نور یې باید ښوونځي ته راوبولئ او څرنګه کولای شئ هغه پېنځه نور چې له لومړنیو زده کړو څخه پورته زده کړې نشي کولای په ډېره ښه توګه ښوونه او روزنه ورکړئ، چې خپل ځان او خپلې ټولنې ته ګټور شي او په پای کې څرنګه کولای شئ هغوی وهڅوئ چې لوړو زده کړو ته دوام ورکړي. افغانستان تحصیل کړي لارښود ته اړتیا لري. افغانستان تکړه ښوونکو ته اړتیا لري افغانستان روزل شویو ماهرو کارګرانو ته ضرورت لري او بالاخره افغانستان دې ته اړتیا لري چې خلکو یې له کلیوالي زده کړو څخه لوړې زده کړې ترسره کړې وي.

په افغانستان کې د لیک لوست ښوونه د ځینو نورو هېوادونو، لکه د چین یا نورو پرتله اسانه ده، ځکه چې د چینايي پرتله پښتو او دري ژبې الفبا لرونکې دي او د الفبايي ژبولیک لوست د هغو ژبو د زده کړو پرتله ډېرې اسانه وي، کومې چې په شکلونو او انځورونو کې کلمات افاده کوي نه دا چې حروف. په چین کې مخکې له دې چې یو کوچنی لیک زده کړي، باید لږ تر لږه زر داسې شکلونه او انځورونه وپېژني، چې علایم او نښې بلل کیږي، ځکه چې د چینايي رسم الخط هره نښه او انځور یوه کلمه څرګندوي. یعنې هره نښه د یوه حرف ښوونکې نه ده، نو ځکه د دا ډول زرو انځورونو پېژندنه څه اسان کار نه دی.

کله چې یو کوچنی د لومړي ځل لپاره کتاب پرانیزي، داسې څه ویني، چې ده ته لکه د چینايي رسم الخط په شان عجیب انځورونه ښکاره کیږي، خو بیا هم دی کولای شي ځینې شکلونه او انځورونه ذهن ته

وسپاري او هغه ياد کړي. ډېري لومړنۍ کلمې په همدې ښه ښوول کيږي، خو دا هم بايد وويل شي تر هغې چې ماشوم ددغو کلماتو حروف د هغوی له غړونو سره ونه پېژني، هغه چيناييې ته ورته دی چې يوازې پر کلماتو، ښنو او انځورونو او خپله حافظه باندې استناد کوي.

د ژبښووني ساحه:

۱ـ کومه ژبه ښوول کيږي؟

نن سبا په افغانستان کې له لومړي ټولګي څخه تر دريېم ټولګې پورې مورنۍ ژبه تدريسيږي. په پښتو ژبو سيمو کې لومړی کوچنيان پښتو ژبه لوستل زده کوي او پارسي ژبه له څلورم ټولګي څخه وروسته پيل کوي، همدا سې په پارسي ژبو سيمو کې پښتو له څلورم ټولګي څخه پيليږي.*

۲ـ هغه ساحې چې د مورنۍ ژبې په زده کړه کې راځي

د ژبښووني ساحې په لاندې ډول دي:
ښه مکالمه (ښې خبرې کول)، د خبرو پر وخت د مفهوم په مانا پوهېدل، د مفهوم په پوهېدو سره لوستل او هومره ليکل، چې د افکارو د راکړې ورکړې لپاره بس وي. همدا څلور برخې (ويل، اورېدل، لوستل او ليکل) د ژبښووني په نوم يادېږي.

۳ـ د مورنۍ ژبې د ښودلو موخې

د پوهنې وزارت د تدريساتو پروګرام لاندينۍ موخې او اهداف په نظر کې لري:
- د زده کوونکو روږدي کول له دې سره، هغه افکار او احساسات، چې په ليکنه يا په ژبه کې دوی ته چمتو کيږي، دوی وکولای شي هغه په ښه ډول افاده کړای شي. (اماده ۲م م).
- زده کوونکو ته ددې وس ورکول چې خپله پوهه د ليک او قلم په واسطه په ښه ډول وپوهولای شي.(۲ماده، ۲م).
- زده کوونکو ته مورنۍ ژبه ګرانول او له هغې سره مينه پيدا کول، ددې لپاره چې په هغې سره کتاب، مجله او نور ولوستلای شي او د انسان په وجود کې له لوستلو او پوهېدلو سره د يو ډول مينې او علاقې رامنځته کول (۳ماده، ۲م).
- د زده کوونکو د لغاتو زياتوالی، دمورنۍ ژبې دکلماتو په مانا پوهول، دهغو ليکل او زده کول، دهغو لوستل او په دې ډول زده کوونکو ته د ليکلو وريادول (۴ماده، ۲م).

---

* بيا هم د کتاب دليکلو دزماني (۱۳۷۹لمريز) دودنصاب ته اشاره ده.
ليکوال

لکه څرنګه چې له پورته اهدافو څخه ښکاري، لوستل، لیکل، اورېدل او ویل یو له بل څخه بېل نه دي، بلکې دا د ژبښووونې په برخه کې ټول یو شان برخه لري. املا ، انشأ او خبرې کول ټول د ژبښووونې اجزأ دي او بیا د قرائت په درسي فعالیت کې لازم مواد دي. د ژبښووونې د پروګرام مرکزي او اصلي هدف د افادې درستوالی او سمه افاده کول دي، ښوونکي باید له زده کوونکو سره مرسته وکړي، چې واضح او منطقي فکر وکړي او خپل مطالب په ښه ډول هم په لیکلي ډول او هم د وینا په ډول په وضاحت بیان کړای شي.

موږ ولې غواړو چې ماشومان مو لیک لوست زده کړي؟

لکه مخکې چې وویل شول لوستل داسې کونجي ده چې د کتابونو ور د انسان پر مخ پرانیزي، ان دا چې ځینې خلک د تفنن او تفریح لپاره کتاب لولي، لکه:کیسې، ادبي مضامین، اشعار او نور اوله هغو خوند اخلي.انسان د زده کړې لپاره ښوونځي ته ځي، ځکه چې معلومات یې زیات شي، دوی ته شخصي قناعت حاصل شي او د لټولو او کنجکاوۍ حس یې ارام شي. هغوی تاریخ، جغرافیه او نور علوم لولي، چې یو څه زده کړي، بیا د جرایدو ، کتابونو او مجلو په لوستلو پیل کوي او ځان د خپل چاپېریال او نړۍ له پېښو خبروي. همدارنګه د ځینو نورو معلوماتو د موندلو لپاره کتابونو ته مراجعه کوي، د بېلګې په ډول دوی دا زده کوي چې څرنګه یو خوراک پوخ شي؟ نو ددې پوښتنې لپاره د اشپزۍ کتاب ګوري یا که غواړي چې دا زده کړي چې د یو ماشین پرزې څرنګه ترل کیږي، نو د ماشین ښودنې یو کتاب ته مراجعه کوي او داسې نور. ځینې وخت په لوړ غږ د یو کتاب لوستلو ته اړ کیږو ، چې اورېدونکي هم له هغه څخه ګټه واخلي چې په کتاب کې دي، ممکن دا یوه کیسه وي، یا یو اخبار وي، یا د کوم شي په اړه معلومات وي.

۴-د یوه ښه لوستونکي ځانګړنې:

لوستونکی چې څه لولي، باید په هغو پوه شي، یعنې یوازې تلفظ کول د کلمو مفهوم نه واضح کوي، د کلمو مانا باید لوستونکي ته واضحه وي. هغه باید د هغو نښو له مانا سره بلد وي، چې په لیکنه کې راغلي دي ، دی باید هغه ټول پرګرافونه، جملې، کلمات او د مطالبو لنډیز چې د کتاب په پای کې راغلي ولوستلای شي. هغه باید د نقشو، ګرافونو او نورو انځورونو په اړه چې د لیکل شویو موادو په اړه دي پوره پوهه ولري، همدارنګه دی باید دهغو نورو ټولو وسایلو په اړه هم پوهه ولري، چې په لوستلو کې پکاریږي، د بېلګې په ډول د قاموسي (سیندګي) په اړه باید پوه شي او د نوي لغات مانا په هغه کې وموندلای شي. هغه باید د کتاب بېلا بېلې برخې چې ځانګړې معلومات وړاندې کوي وپېژندلای شي، لکه :جدولونه، مفردات، عنوانونه ،څېرکي، فهرست او نور.

همدارنګه لوستونکی باید د خپل هدف له مخې د لوستلو بېلا بېل تکنیکونه په کار واچولی شي، لکه یوه ساده کیسه په چټکۍ ولولي، خو د علمي مسایلو لرونکې لیکنې به په غور لولي او هغه خبرې چې باید په یاد وساتل شي هغه دې یادښت کړي. باید په دې هم پوه شي هغه څه چې لولي یې څرنګه یې ارزیابي کړي. ایا داسې کومه لاره شته چې د لوستل شویو موادو د صحت او ثقه والي ثبوت وکړي او ایا دغه معلومات چې ده ولوستل نوي دي او که زاړه، ایا دا معلومات حقیقي او مهم موضوعات بیانوي که عادي،ایا دا مواد ښه لیکل شوي او که د لیک له مخې کمزوري دي ؟

بل دا چې لوستونکی باید لوستلو ته میل او رغبت ولري.

زموږ دښوونکو دنده داده چې پورته ټولې ځانګړنې په زده کوونکو کې وروزي، وده ورته ورکړي او له هغوی سره مرسته وکړي، چې هغوی ښه لوستونکي شي.

ج: د لوستلو اړیکې له نورو موضوعاتو او مضامینو سره :

د پوهنې وزارت د لومړنیو تدریساتو پروګرام دا څرګندوي، چې د اورېدو، خبرو کولو، لوستلو او لیکلو ټول فعالیتونه دمورنۍ ژبې تر عنوان لاندې راځي او په لومړنیو ښونځیو کې دا باید د ځانګړو مضامینو او بېل لوست په ډول ونه پېژندل شي، یعنې دغه فعالیتونه ټول د عینې مضمون اجزا دي.

املأ، انشأ او له یادول، ټول د زده کړې وسایل دي، چې ماشومان دمورنۍ ژبې په زده کولو کې په تقریرې او لیکنۍ بڼه روزي، کله چې ښوونکي نور مضامین، لکه: تاریخ، جغرافیه، ساینس او نور تدریس اوتشریح کوي، نو باید د ژبې قواعد مراعات کړي.

ښوونکي باید هڅه وکړي ښې خبرې وکړي او کلمات واضح ادا کړي. د کوچنیانو ځوابونه که تحریري وي او که تقریري، د ژبې له پلوه دې هم اصلاح کړي، سره له دې که اړوند مضمون ژبه نه وي.

دوکتور دورلست په خپل کتاب کې چې (د ژبښووني ارونه) تر نامه لاندې دی لیکي، چې د ژبې ځواک د زده کړې یوه وسیله ده. هر څومره چې یو څوک په لوستلو کې تکړه وي، هر څومره چې د لغاتو ذخیره ولري، هغومره په اسانه ډول خپل افکار او خبرې ښې اورولای شي اوهومره ښه زده کولای شي او همدومره یې څه پخپله او څه هم دنورو په مرسته د زده کولو ظرفیت لوړ وي.

ژبه دتفکر یوه وسیله ده، نو ځکه په ژبه کې پرمختګ او ښه والی د زده کوونکي ذهني ځواک پیاوړی کوي . یو ښه لوست د مفکورو د ښه تنظیم، د هغو د ښه غوره کولو (د لوستونکي له موخې سره سم)، ارزیابۍ، تعدیلاتو او دمفکورو له تنقیداتو سره سروکار لري.

همدارنګه دوکتور دورلست د خپل کتاب په ۲۰ مخ کې لیکي: د لومړنیو ښوونځیو یو لوی مسوولیت دا هم دی، چې د دیموکراسۍ د ژبنیو عملیاتو په ښوونه کې هم هڅې وکړي، په یوه ټولنه کې د دیموکراسۍ بریالیتوب دهغې ټولنې د وګړو په تعلیمي سويې یا د زده کړو په کچې پورې اړه لري، چې دوی په څومره ګروپي (ډله ییزو) خبرواترو، ډله ییزو پلانونو، ګډو فیصلو او پرېکړو کې برخمن او یو له بل سره مرستندوی دي. په ډله ییزو کارونو کې د کار د ګروپ هر غړی خپل نظر وړاندې کوي، زده کوونکي باید د نورو د نظریاتو د اورېدلو اداب زده کړي او نورو ته دخبرو کولو وار ورکړي. هغوی باید دنورو خبرې په کره توګه واوري، قضاوت ورباندې وکولای شي، په پای کې ټول نظریات سره انسجام کړای شي، د یوه ټولیز یا مجموعي پلان په بڼه یې راوستلای شي او د ډله ییز فکر کولو استازیتوب وکولای شي،چې همدا عملي دیموکراسي ده.

د – په ژبښوونه کې معلومات، سوابق او لازم مهارت:

لومړی – خلک څنګه لوستلای شي ؟

کله چې موږ یو لیک لولو، نو په حقیقت کې یو شمېر توري نښې پر کاغذ وینو او دغه نښې زموږ په دماغ کې د کلماتو معناوې راښیي، چې موږ له هغو سره اشنایي لرو یعنې دا هغه کلمې دي، چې زموږ په ذهن کې ټاکلي انځورونه مجسموي. د بېلګې په ډول که داسې یوه جمله ولولو چې: (یو تورخرب پسه له اوبو

پورې وت) نو موږ فوراً د يوه پسه، اوبو او له اوبو د پورې وتو عمل په ذهن کې مجسموو. موږ پسه ليدلی او د هغه بڼه اوڅېره په خپل ذهن کې لرو او رنګ (تور) سره هم بلد يو ،خو ددې پر ځای که له داسې يوې کلمې سره مخامخ شو ، چې مفهوم يې زموږ په ذهن کې مجسم شي او په مانا يې هم نه پوهېږو ، نو له هغې څخه مطلب هم نشو اخيستی.

د لوستلو په اړه ډېرې زياتې څېړنې شوي او هر ډول لوست يو له بله بېل کړی شوی، په دې اړه ډېر زيات حقايق شته . د لوست په وخت کې د انسان سترګې هره کرښه په لنډو ، خو چټکو حرکاتو تعقيبوي، بيا يې بلې کرښې ته اوړي، دلته د هر بېلا بېل وګړي د سترګو د حرکت ترمنځ توپير ليدل کيږي، که يو وګړی ګړندی لوست کولای شي کلمات ټول ويني ان دا چې څو څو کلمې په يو ځل لولي او په هماغه ګړيندتوب يې مفهوم او معنا دده ذهن ته رسيږي، خو يو بل وګړی ممکن کمخوانه وي يا په ځنډ لوست وکړای شي چې يوه کلمه يو ځل ګوري بيا يې وروسته معنا ذهن ته ورځي ان دا چې ممکن د يوې کلمې هر توری بېلا بېل په ځنډ وګوري ترڅو چې معنا او مفهوم يې ذهن ته ورسيږي . ممکن هره کرښه پر سترګو سربېره د ګوتو په حرکت هم تعقيب کړي، همدارنګه امکان لري هره کلمه تلفظ کړي او په غږ سره يې ولولي، نو يوڅوک چې لومړی لوست زده کوي همداسې کوي . د يوه کوچني له سترګو څخه د لوست په وخت کې پوهېدای شئ، چې د هغه سترګې په هره کرښه کې څو څو ځله دريږي او هم ليدلای شئ، چې د هغه سترګې په داسې حال کې چې يو ځل له يوې کلمې څخه تېرې شوي، خو بيا پرې راګرځي او هغه بيا لولي. ممکن يو کوچنی يوه کرښه ګړندۍ ولولي، خو کله چې يوې نوې کلمې ته ورسيږي بيا ځنډ کوي او هڅه کوي د هغې په معنا پوه شي.

يو ډول ځانګړې کامرې شته چې کولای شي د انسان د سترګو حرکات د لوست پر مهال عکاسي کړي، داسې چې لوستونکی غلی ناست وي او خپله زنه پر مېز ږدي، چې د ده د سر خوځېدو مخنيوی وشي، دا وخت کمره دده سترګو ته څېر کيږي او د ده پر سترګو د رڼا يوه وړانګه غورځول کيږي، دا وخت ليکل شوې پاڼې دده د سترګو مخې ته اېښودل کيږي او په لوست پيلوي، د سترګو په هر ځل دربدو يو تور ټکی د کامرې پر فلم ثبتيږي او کله چې سترګې بلې کرښې ته اوړي د فلم پر مخ دا کرښه هم ثبتيږي. د فلم پر مخ د تورو ټکيو په شمېرلو سره پوهيږو ، چې د يوه تن سترګې څو ځله پر يوه کرښه دربدلي؟ په دې ډول د هغه د لوست ګړنديوالی سنجولای شو.

دوهم – هغه تجربې او مهارتونه چې کوچنيان يې مخکې له ښوونځي څخه لري:

دکوچنيانوسوابق د لوست لپاره د هغوی چمتوالی ښکاره کوي .کله چې کوچنيان په ښوونځي کې شامليږي په خپله مورنۍ ژبه پوهيږي، پخپله په هماغه ژبه خبرې کوي، اوري يې او پرې پوهيږي او همدا د زده کړې لپاره له مهمو سوابق څخه شمېرل کيږي.

البته د يوه داسې ماشوم لپاره چې دهغه مورنۍ ژبه پښتو وي دا ډېر ستونزمن کار دی، چې هغه داسې ښوونځي ته ولاړ شي چې هلته تدريس په پاړسي ژبه وي اوهمدارنګه ددې سرچپه هم همداسې ده. د لومړي ټولګي يو ښوونکی بايد پوه وي کله چې دی ښوونځي ته ځي، نو هلته په لومړي ټولګي کې له داسې کوچنيانو سره مخامخيږي، چې هغوی ډېری شپږ کلن، لږ شمېر يې لږ څه لويان يا وړوکي وي، يعنې تقريباً زيات شمېر يا ټول يې په يوه عمر کې وي ان دا چې د نجونو په ښوونځيو کې ټولې نجونې په يو شان

کالیو کې ښوونځي ته راځي، نو دا ظاهري یو شان ته والی ددې معنا لري، چې دوی به ټول په یو شان او یوه ذهني او جسمي سویه کې وي؟ دغه ماشومان یو بې له یو ډول شرایطو او کورنۍ څخه راځي بل یې له بل ډول شرایطو اوکورنۍ څخه، نو د دوی کورونه او کورنۍ یو شان نه دي او نه له هره پلوه یو له بل سره ورته والی لري.

د ماشومانو د ودې مضمون موږ ته د وګړیو توپیرونه راښیي او د ماشومانو د ودې توپېر جوتوي، نو ځکه موږ باید تل په یاد ولرو چې هېڅکله دوه ماشومان یوله بل سره ورته والی نه لري، خو که دوه ګوني وي هغه بېله خبره ده.

که له میندو څخه پوښتنه وکړئ، چې ماشومان مو ان په یوه کور کې څومره توپیر لري، نو ښکاره به شي چې د عیني کورنۍ ماشومان هم یوله بل سره ډېر توپیر لري، یو ماشوم په لسو میاشتو کې په ګرځېدو راځي، بل ایله په یوه کلنۍ کې په ګرځېدو راځي، د یوه ماشوم غاښ په شپږمیاشتني عمر کې لوی شي او بل تر اتو او نهو میاشتو پورې غاښ نه لري.

یوماشوم په ډېر کوچنیوالي کې خبرې زده کوي او بل ممکن ډېر وروسته خبرې زده کړي او هم به تر هاغه بل ښې او واضحې خبرې وکړای شي، بل به ډېر په ځنډ او خنډ خبرې کوي. یو ماشوم خپل لاس پېښې ښه پکار اچوي بل یې نشي اچولای. همداسې ډېر نور توپېرونه. زیات شمېر اروا پوهانو د نجونو او هلکانو څېړنې کړې او دې پایلې ته رسېدلي، چې معمولاً نجونې د هلکانو پر تله چټکه وده کوي، د بېلګې په ډول هغوی عقیده لري چې نجونې په شږ کلنۍ کې ښوونځي ته د داخلېدو لپاره چمتو کیږي، خو ښه به وي چې هلکان په شپږ نیم کلنۍ یا اووه کلنۍ کې ښوونځی پیل کړي. سره له دې هم هلکان د ساینس په زده کولو کې تر نجونو تکړه دي. کله چې هلکان او نجونې څوارلس کلنۍ ته ورسیږي،نو لیدل کیږي چې هلکان د نجونو پرتله ځواکمن وي.

دریېیم – کوم شیان لوستلو ته د کوچنیانو چمتوالی ښکاره کوي؟

۱ـ د کوچني جسمي وده:

سترګې: کوچنیان لرې لیدونکي وي، په دې معنا چې شیان له لرې څخه ښه لیدلای شي، خو کله چې کوچنیان په لوستلو پیل کوي، نو دا کوچنیان باید ډېرې کوچنۍ نښې د کاغذ د پاڼې پر مخ ووینې او له نږدې څخه د کوچنیو شیانو په لیدلو سره دهغه سترګې روږدې شي. باید د هغه سترګې له ښې لورې مخ کیڼې خواته د کرښو په تعقیبولو کې وروزل شي. دماشوم د باصرې قوه باید دومره ځېرکتیا ومومي چې سره ورته توري، لکه: د «او، و، ر، او ز» او نور یو له بل سره توپیر کړای شي.

غږونه: ایا کوچنی کولای شي د سره ورته غږونو توپیر وکړي؟ لکه تار او دار، ایا هغه کولای شي دا ډول کلمات په ښه ډول واوري؟

عضلاتي کنټرول: ایا ماشوم پر خپل ځای ارام کښناستلای شي که پر خپله چوکۍ خوځیږي؟ له خپل کوم لاس څخه زیات کار اخلي؟ که یې په کیڼ لاس عادت اخیستی وي ایا د ده مور و پلار دا هڅه کړې، چې د ده دا عادت بدل کړي؟ یو شپږ کلن ماشوم باید خپل هر هغه لاس چې ورته ډېر طبیعي ښکاري په کار واچوي. ایا هغه کولای شي د کرښو منځ رنګ کړي یا دا چې ددې کار لپاره د خپلو لاسونو حرکات نشي کنټرولولای؟ ایا هغه له تورې درې څخه کلمات په ښه ډول را نقلولای شي؟

خبرې کول: ایا ماشوم په وضاحت سره خبرې کولای شي یا دا چې تلفظ یې واضح نه دی او ډېر ماشومانه دی، ایا د هغه ژبه بندیږي او ایا هغه د ځینو غږونو په تلفظ کې ستونزې لري؟

۲-د ماشوم هیجاني وده:

ایا ماشوم ډېر ژر په ژړا کیږي؟ ایا ماشوم په هغو ځایونو کې چې پخوا پکې نه و اوسېدلی یعنې په نااشنا ځایونو کې وېرېږي؟ ښوونکی باید له زده کوونکي سره دا مرسته وکړي، چې په خپل ځان کې پر خپل ځان ویسا والی (اعتماد به نفس) ته وده ورکړي او ځان په ټولګې کې ډاډه وبولي. ایا هغه تند او عصبي دی که خپلې ګوتې ژوي؟

۳-د ماشوم ټولنیزه وده:

ایا هغه له نورو ماشومانو سره لوبې کوي؟ که دا ماشوم په ورکتون کې وي، نو دا یې زده کړې چې له خپلو همزولو سره څرنګه راشه درشه ولري؟ ایا دغه ماشوم له خپل ځان څخه مشر ورور یا خور لري، چې هغوی یې ځان ته مطیع کړې وي او خپلې غوښتنې یې پرې منلې وي؟ یا دا چې پخپله همدا ماشوم تر نورو مشر دی او له ده څخه کوچنی خویندې او نور وروڼه لري او پر هغوی امر کوي او خپلې غوښتنې پرې مني. ایا دی داسې یو ماشوم دی چې په خپلې کورنۍ کې یوازې دی او د لوبو نورو همزولې نه لري؟

ایا هغه له نورو ماشومانو څخه وېرېږي؟ ایا هغه انا، عمه، خاله او نور خپلوان لري، چې د هغه په روزنه کې یې ونډه اخیستې وي او هغه یې نازولی او د ماشومانه عاداتو په لرلو لوی کړی وي؟

د ماشوم ذهني وده: لکه چې وویل شول ځینې ماشومان د نورو پر تله تګ، خبرې کول او نور ډېر ژر زده کولای شي، همدارنګه ځینې بیا په زده کولو کې تر نورو چټک وي. هغوی د هغو ماشومانو پر تله چې ورو ورو وده کوي ډېر ژر د زده کړې لپاره چمتو وي، یو ذکي ماشوم طبعاً نظر نورو ته په کوچنیوالي کې زده کړه پیلوي او ډېر ژر یې زده کولای شي، په دې اړه د ماشومانو د زده کړې د ارزونې (ارزیابۍ) لپاره ځینې ټسټونه (ازمېښتونه) شته، چې د هغوی په مرسته کولای شو هغه ماشومان چې ژر زده کړه کولای شي، د نورو پر تله وپېژنو او هغوی چې په ځنډ زده کړه کوي بېل کړای شو.

۵-د کوچنیانو سوابق او تجربې:

ایا ماشوم له کتابونو سره بلد دی؟ ایا مور و پلار یې کتاب ورته لولي؟ ایا د دوی په کور کې کتابونه شته، ایا دا احساسوي، چې لوستل یو په زړه پورې او مهم مهارت دی؟ ایا دغه ماشوم چېرې ګرځېدلی او مسافرت یې کړی، کله هوایي ډګر ته ورغلی او د الوتکو الوتل یې لیدلي؟ ایا د سړک جوړولو کار یې لیدلی اود بلډوزر په اړه چې خاورې یوه خوا بله خوا اړوي کله یې پوښتنه کړې؟ یا د اوښانو کاروان یې لیدلی او دا چې چېرته ځي پوښتنه یې کړې؟ پورته یاد ټول شیان هغه موضوعات دي، چې کولای شو د هغو په اړه ډېرې خبرې وکړو، دغه ټولې تجربې ماشوم له ځان سره ښوونځي ته راوړي او همدا تجارب دي، چې لوست هغه ته له مانا ډکوي او پر مفاهمیو ښه پوهیږي.

۶-د لغاتو ذخیره:

ایا د ماشوم د لغاتو ذخیره څنګه ده، کولای شي په وضاحت سره خبرې وکړي، ایا هغه داسې کلمات چې لویان یې وایي او اووه کلن ماشومان یې په معنا نه پوهیږي کارولای شي او که دا چې هغه په لنډو جملو

خبرې کوي. ایا هغه د ټولګي په خبرواترو کې برخه اخیستلای شي او خپل نظر نورو ته څرګندولای شي؟
ایا هغه د لغاتو یوه پوره ذخیره او د هغوی ماناوې لري، چې هغه یې له خپلو تجربو ترلاسه کړې وي؟
هغه ښوونکي چې د ټولګي په لومړیو ورځو کې د لومړي ټولګي زده کوونکي څېړي، هڅه کوي پورتنیو پوښتنو ته ځوابونه ومومي. وروسته د هغو پر اساس قضاوت کوي او دې پرېکړې ته رسیږي چې ایا ماشوم چمتو دی لیک لوست پیل کړي او که نه.
په دې اړه ښوونکي له ځان څخه لاندېنۍ پوښتنې پوښتي:
- ایا ماشوم د ټولګي له دننه فعالیتونو سره مینه ښیي.
- ایا ماشوم ازادانه خبرې کوي او خپل مطلب نورو ته پوهولای شي.
- ایا ماشوم هغو کیسو ته چې ښوونکي یې په لوړ غږ دوی ته وایي مینه ښیي.
- ایا ماشوم د ښوونکي ځینې هدایات تر کومه تعقیبولای شي.
- د ده نوم چې لیکل شوی پېژني یې؟ هغه نښې چې د ټولګي پر دیوالونو ځړول شوي دي، پېژني؟ هغه کلمې چې څو څو ځلې پر کاغذ لیکل شوي پېژني؟ هغه کلمې چې لومړی توری یې د ده د نوم له توري سره ورته دي پېژني او د بېلا بېلو حروفو غږونه پېژندلای شي؟

هغه ازمېښتونه (ټسټونه) چې لوست ته د ماشوم چمتووالی ښکاره کوي:

د ولایاتو ښوونکي په دې برخه کې د خپرو شویو ازموینو په اړه معلومات نه لري، چې د هغو له مخې لوست ته د ماشوم پر چمتووالي باندې پوه شي، د دغه ډول ازموینو برابرول ګران تماميږي، یوازې یو څو په پښتو او دري محدودې ازموینې چاپ شوي، خو یو تجربه لرونکی ښوونکی څه ناڅه د همدغو ټسټونو د ارزیابۍ په اندازه د ماشوم په لیدلو سره دا پرېکړه کولای شي، چې نوموړی ماشوم څومره لوست ته چمتو دی او له دې پرته ځینې ساده ازموینې شته، چې خپله ښوونکی هغه پر ماشومانو پلي کولای شي.
۱. د یوه انځور کښل: ښوونکی یوه پاڼه کاغذ زده کوونکي ته ورکوي او د یوه انځور رسمول ورته وایي، کله چې زده کوونکی نوموړی انځور بشپړ کړي، نو د انځور هرې برخې ته ځانګړې نومرې ورکوي، په دې ډول هر ماشوم چې لوړې نومرې ترلاسه کړي، هغه د نورو پر تله لوست ته ښه چمتو والی لري.

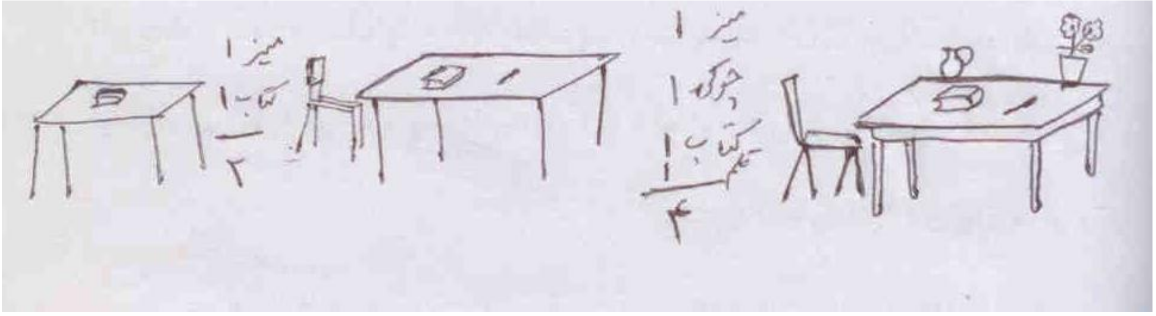

هغه ماشوم چې ښه او لومړی انځور بشپړ کړي، هغه د هغه ماشوم پر تله چې د کيڼې خوا انځور یې بشپړ کړی ډېر د زده کړې لپاره چمتو دی.

۲. د انځورونوښودل: ښوونکی یو انځور خپل زده کوونکي ته ورکوي او له هغه څخه غواړي، چې دغه انځور شرحه کړي، هغه څه چې زده کوونکی یې وايي ښوونکی یې لیکي:

- ډېر ټېټ سویه زده کوونکي ښايي یوه یا دوه کلمې ووايي لکه (سپی او هلک).
- ممکن یوه یا دوه جملې ووايي لکه: (زه یو هلک وینم، زه یو سپی وینم).
- ممکن زده کوونکی خپله یوه یا دوه جملې ووايي، خو کله چې ښوونکی نو موړې پوښتنې ور څخه وکړي او ورته ووايي چې نور څه ویني، نو ماشوم ممکن ووايي (تور سپی ډېر کوچنی دی).
- یو ماشوم ممکن په ازاد ډول د انځور په اړه خبرې وکړي او ډېر څه ووايي ان دا چې یوه لنډه کیسه د هغه انځور په اړه وکړي، د بېلګې په ډول ممکن ووايي: په دغه انځور کې یو کوچنی سپی له هلک سره د سړک کوزې خواته ځي، فکر کوم چې هلک ښوونځي ته ځي او د هغه سپی هم ورسره ځي، ممکن د هغه ښوونکی یې سپی بېرته کور ته ولیږي...
- یو ماشوم ممکن د پورته په شان عکس العمل ونښيي او پر دې سربېره ممکن له خپل ښوونکي څخه د انګور په اړه پوښتنه وکړي، چې دا له موضوع سره د هغه مینه ښکاره کوي، د بېلګې په ډول له ښوونکي څخه پوښتنه کوي ایا دا سپی د همدغه هلک دی؟ ایا ښوونکي دا انځور له کومه کړی؟ یا هغه داسې نور انځورونه لري؟ ولې یې دا انځور دوی ته راوړی او داسې نورې پوښتنې.

۳. پر کاغذ باندې د بېلا بېلو انځورونو رسمول د هغوی د لویوالي او کوچنیوالي د ښودنې لپاره یا د هغو د ورته والي او یا یو له بل سره یې د توپیرونو په خاطر یا د لاس د عضلاتو د تمرین په اړه.

د بېلګې په ډول کوم یو لوی او کوم یو کوچنی دی؟

کوم یو له نورو سره توپېر لري؟

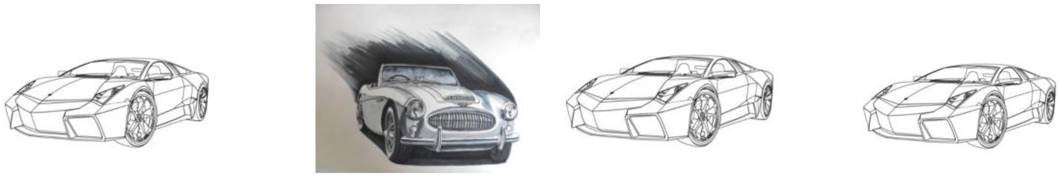

کوم انځورونه له يو بل سره ورته دي؟

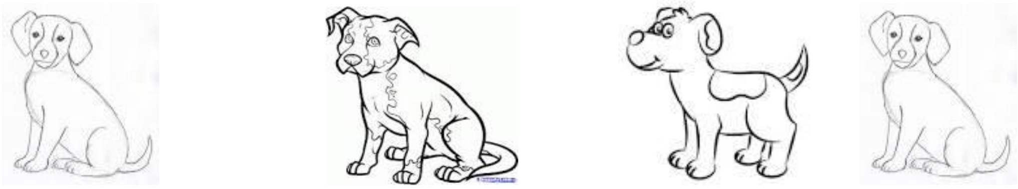

خپل قلم واخلئ او پر لاندې ټکيو کرښه وکاږئ؟

....

....

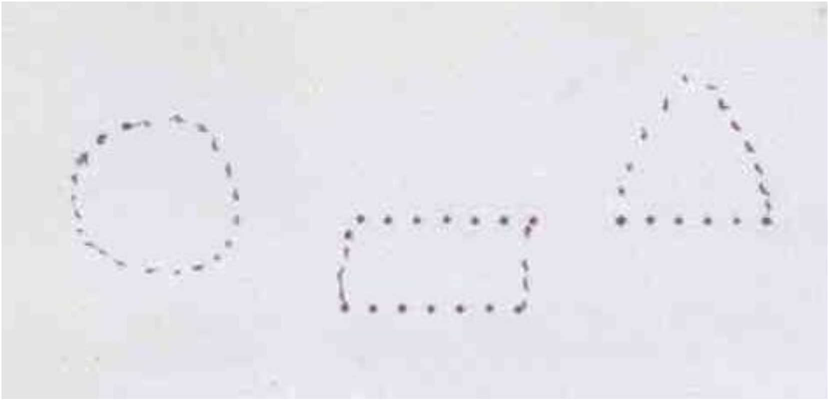

پر لاندې ټکو باندې هغه انځورونه چې د هغوی تر څنګ دې وکاږي؟

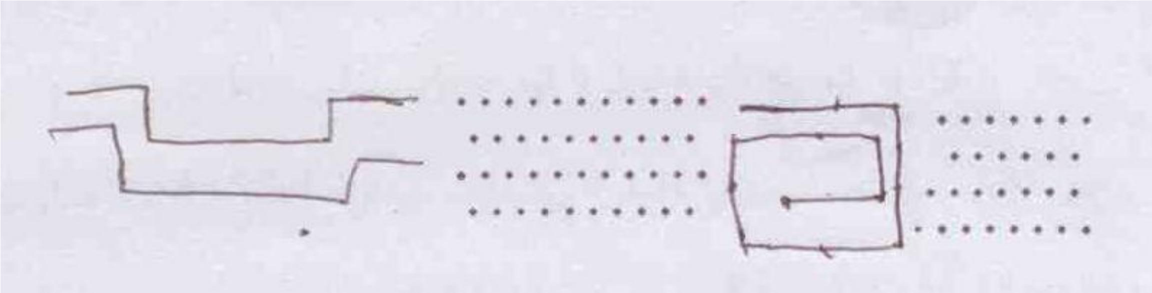

د لاندې انځورونو نقل کتې مټې وکاږئ؟

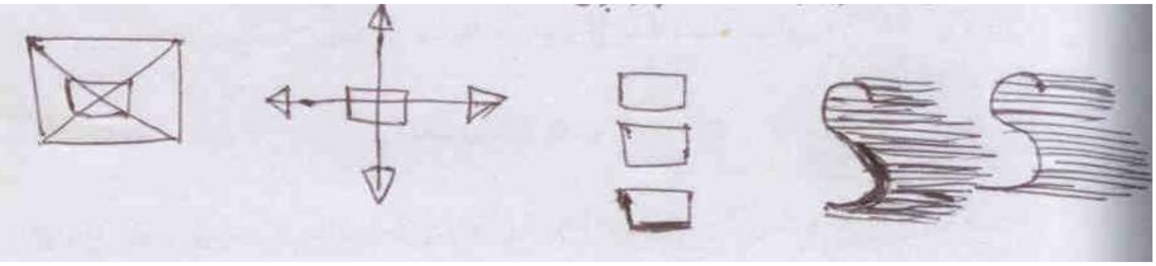

لاندني انځورونه، لکه د هغو انځورونو په شان چې د هغوی په خوا کې دي بشپړ کړئ.

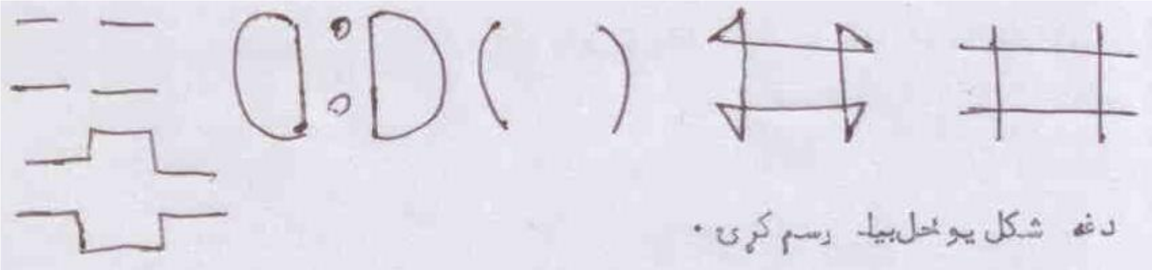

دغه شکل یو ځل بیا رسم کړئ

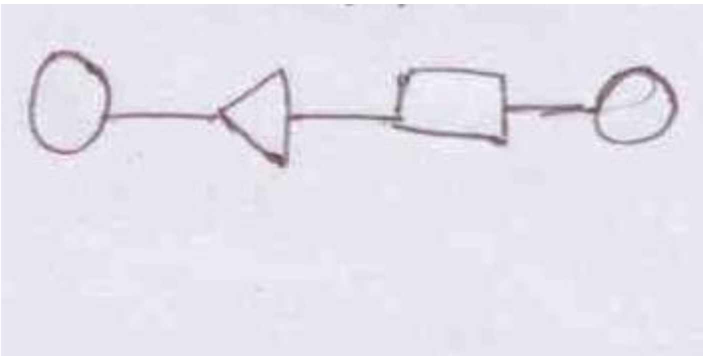

یادونه:
د دغو فعالیتونو پر اساس او د دغو ساده ازموینو په ترسره کولو سره ښوونکی کولای شي ماشومان په بېلا بېلو ګروپونو ووېشي، هغه ماشومان او زده کوونکي چې لږ څه مخکې اوذکي دي، کولای شي په سیده ډول د لومړي ټولګي د لوست کتاب پیل کړي، بل ګروپ چې په منځني حد کې دی یعنې د لومړي ګروپ د زده کوونکو په اندازه لیاقت او ذکاوت نه لري هغوی کولای شي د کیسو په اورېدو، د لغاتو او کلماتو په تمرین، د ځینو چارټونو په لوست او پر نورو اسانه کارونو بوخت شي، چې دا ټول د دوی په تجربو کې زیاتوالی راوستی شي دا دوی ته د خبرواترو موضوعات برابروي. البته یو شمېر فعالیتونه شته چې کوچنیان لوست ته ښه چمتو کولای شي.
په لنډ ډول ویلای شو، لکه څرنګه چې کوچنیان د جسمي ودې له پلوه یو له بل سره توپیر لري، همداسې هم د ذهني او ټولنیزې ودې او رشد له پلوه یو له بل سره توپیر لري. دغه ټول حقایق باید یو ښوونکی چې د لومړي ټولګي زده کوونکو ته لوست ښیي په نظر کې ولري.

د لومړنیو زده کړو پروګرام ته یو عمومي نظر:

د لومړنیو ښوونځیو ښوونکو ته کومه موضوع چې د ډېر ارزښت وړ ده، هغه داده چې د خپل تدریس ساحه د لوست له کتاب څخه بهرته هم پراخه کړي.
کله چې ښوونکی هغه پیشنهادونه (وړاندیزونه) چې د لومړنیو ښوونځیو د درسي پروګرام په اړه د پوهنې وزارت له خوا جوړ شوي ولولي، نو ورته څرګندېږي چې په هغه کې د ژبې د تدریس د ښه والي او پیاوړتیا او لا پراختیا لپاره هڅې نغښتې، په هغه کې زده کوونکو ته د ورځنیو موضوعاتو او په لفظ او مفهوم سره د مسایلو پر ښودنه باندې ټېنګار شوی، په دې اصولنامه کې ښکاره شوي، چې وچ او تش تکرار هېڅ ګټه نه لري او بېځایه تکرارونه وخت له لاسه باسي او زړه توروالی رامنځته کوي. (۹ماده، ۹مخ).
خو سره له دې هم په ځینو کلیوالي ښوونځیو او ان دا چې په ځینو ښاري ښوونځیو کې له داسې د لومړیو ټولګیو ښوونځیو له ښوونکو سره مخامخېږو، چې دوی په هماغه ډول چې دوی ته ښوونه شوې،

هماغسې لګیا دي او اوس هم درس ورکوي. د بېلګې په ډول ښوونکي او ټول زده کوونکي په لوړ اواز یو ځای لوست تکراروي، چې په دې ډول زده کوونکي صرف کلمات په یادو زده کوي. زده کوونکي څو څو ځله د کتاب محتویات له یاده کوي، خو د کتاب له مخې څه نشي لوستلای، یا دا چې ښوونکي د ټولګي له یوه ذکي زده کوونکي څخه غواړي، چې یو پرګراف یا یوه پاڼه ولولي او نور زده کوونکي دې خپلو کتابونو ته ځېر شي ان دا چې ځینې وخت کلمات د خپلو ګوتو په واسطه تعقیبوي یعنې د لوست پر مهال ګوته پرې کاږي او پر مخ ځي.

همدارنګه یو بل زده کوونکی بیا درس لولي، ورپسې یو بل راځي لولي یې، تر هغو چې د ټولو وار ورسیږي او لوست په لوړ غږ ولولي او نور زده کوونکي غوږ نیسي اوکرښو ته ځیر وي. د درس او زده کړې په دې طریقه کې مناقشات نشته او نه داسې کومه لاره شته، چې پوه شو ایا رښتیا هم زده کوونکي په هغه څه پوه شول چې لولي یې کنه.

الف. قرائت:

د لومړنیو زده کړو پروګرام د قرائت په اړه وایي:

۱. له لوستلو څخه موخه د هغه څه پوهېدل نه دي، چې لیکل شوي. د اماده په ښکاره ډول ښیي چې یو لوست باید بې له مانا او مفهوم څخه صرف څو څو ځله په لوړ غږ په زده کوونکو تکرار نه کړو، دلته موخه داده چې زده کوونکي دې ته اړ نه شي چې لوست د توتي په شان یاد کړي، بلکې د هغه په مفهوم باید پوه شي. ښوونکي ته لازمه ده چې پوښتنې وکړي، د زده کوونکو پوښتنې راوپاروي او غوږ ورته ونیسي بیا یې ښه ځواب ورکړي، په ټولګي کې مناقشات او خبرې اترې رامنځته کړي او په دې ډول یې یقین راشي چې زده کوونکي پر هغه څه چې لولي یې پوه شوي دي. د قرائت د هدف ټاکل ډېر مهم دی او باید دغه هدف ته د رسېدو لپاره له زده کوونکو سره مرسته وکړو، د بېلګې په ډول له ځان سره پرېکړه وکړو چې زده کوونکي باید له یوه ټاکلي لوست څخه څه زده کړي. که له ځان سره داسې یو هدف ونه لرو، زده کوونکي په هماغه توتي ډوله حفظ کولو باندې روږدي کیږي، د لوست له مفهوم څخه بې خبره پاته کیږي، د لومړیو ښوونو پروګرام ښیي چې، معنا د لوستلو بنسټ جوړوي.

دښوونځي ژوند او په تېره بیا هغه څه چې زده کوونکي په ګډه پرې بحث او خبرې کوي د لوست و لیکلو لپاره ډېر برابر فرصت برابروي، باید هڅه وکړو چې د لیک لوست لپاره له همدغه ډول فرصت څخه زیاته ګټه واخلو. دا په ښکاره ښیي چې ښوونکی باید د خپل لوست موضوعات د لوست له کتاب څخه بهر موضوعاتو ته هم ور پراخ کړي. ملي او محلي پېښې د زده کوونکو د لوست لپاره ډېر په زړه پورې موضوعات کېدای شي، چې په دې اړه ښوونکي له زده کوونکو سره خبرې اترې وکړي او شاګردان د هغو په اړه ولیکي او ښوونکي د هغوی د قرائت لپاره په دې اړه ځینې لوحې ولیکي. ښوونکي او زده کوونکي کولای شي د خپل ښوونځي اود خپل شاوخوا ژوند په اړه کیسې ولیکي، دا شیان هم په لوحو لیکلای شو او له هغو څخه د درسي موادو په ډول کار اخیستلای شو، همدارنګه زده کوونکي کولای شي د لیکنو د تشریح لپاره ځینې انځورونه وکاږي.

۳. د پوهنې وزرت د لومړنیو زده کړو د تدریساتو پروګرام څرګندوي، چې که لیک او لوست د ورځني ژوند پر بنسټ وي، ښوونکي اړ نه دي، چې یوازې د لوست دکتاب په متن پورې تړلي پاته شي، بلکې

دقرائت کتاب یوازې د یوې وسیلې یا واسطې او الې په ډول کارولای شي، چې ځینې ځینې وخت هغه ته اړه پیدا کېږي او هغه څه چې د لیک لوست په پیل کې له هغو څخه کار اخېستل کېدای شي دادي:

چارټونه (لوحې) ، هغه لویې درې چې پر هغو کلمات او جملې د زده کړې لپاره لیکل شوي وي او پر دیوالونو او د تورې تختې خواته ځړول شوي وي، دا لوحې د ساینس په لوست کې هم لکه د لیک لوست د درسونو په شان جوړې او کارول کېدای شي.

کوچنې ټکټونه چې پر هغو جملې او کلمې لیکل شوي او دا ټکټونه هغه وخت چې د کوم نوي لغت یا جملې درس ورکړل شي زده کوونکو ته ورکول کیږي او لوستل کیږي.

د دې لپاره چې زده کوونکي دغه مواد په لازم وخت کې تر کار لاندې ونیسي،نو د قوطیو په منځ کې ساتل کیږي، که ممکنه وي نو ښوونکی دې دا ټکټونه د ګستدنر یا ټاپې په واسطه چاپ کړي.

- توره تخته: د لیک لوست پر مهال توره تخته هم زیات ارزښت لري، له یوې خوا ښوونکي له هغې څخه کار اخلي او له بلې خوا په یوه وخت کې زیات شمېر زده کوونکي ورڅخه ګټه اخلي.

ښوونکي باید پر توره تخته لیک ښه تمرین او مشق کړي، ځکه چې د ده لیک باید ښه واضح، د لوست وړ او کرښې یې سیخې وي. ښوونکي معمولاً د نویو کلمو او لغاتو د وروپېژندلو لپاره او د هغو مهمو ټکیو او مهمو جملو او کلمو د لیکلو لپاره له تورې تختې څخه کار اخلي چې غواړي د زده کوونکو په ذهن کې کېني.

دلوست په زده کړه کې دخاورو او شګو له مېز څخه هم کار اخېستل کېدای شي، په تېره بیا په کلیو کې یعنې په هغو ځایونو کې چې د لیک لوست نور وسایل ډېر لږ وي او ټولګي دمیدان پر مخ وي، چې په داسې ځایونو کې کلمات او حروف د خاورو پر مخ یا د رېګ پر مېز لیکلای شو.

۴ـ ښوونکی باید زده کوونکو ته د تاریخ، سیاحت، حکایاتو، شعر او نورو هغو کتابونو په اړه معلومات ورکړي یا داسې کتاب زده کوونکو ته وښیې، چې د هغوی له سویې سره برابر وي او دوی وهڅوي چې د بېکارۍ په وخت کې دا کتابونه ولولي اوهغه څه یې چې لوستي خپلو نورو ملګرو ته یې نکل وکړي او د نوموړو کتابونو د محتویاتو په اړه خپل افکار او نظر نورو ته افاده کړي(۹ماده، ۲مخ).

هیله ده چې لوستل شوي مواد د قرائت له کتاب څخه پرته د ښوونکي په واک کې وي او هغه دا ډول مواد خپلو زده کوونکو ته ورکړل شي. د ښوونځیو له کتابتونو څخه پرته باید وهڅول شي چې زده کوونکو ته دا ډول کتابونه ورکړي، خو په هغو ځایونو کې چې دغه ډول کتابونه نه وي، هر ډول نور کتابونه یا مجلې چې وموندل شي باید را ټول او د لوست پر مېز کېښودل شي، چې په دې ډول زده کوونکي کولای شي پر خپل قرائت کتاب سربېره له دغو شیانو څخه هم ښه کار واخلي او خپل استعداد ته وده ورکړي.

۵ـ ښوونکي د هغو اخځونو له مخې چې د کتاب په وروستۍ برخه کې ورکړل شوي کولای شي زده کوونکو ته نورې بېلګې هم وړاندې کړي ،ددغه بحث کیفیت د کتاب له منځه د پوهې وړ وګرځوي او د لغاتو له کتاب څخه د لغاتو د موندلو ډول زده کوونکو ته وښیې:(۱۰ماده، ۱۲مخ).

۶ـ په یوه لومړني ښوونځي کې باید زده کوونکي د اخبار په لوستنه هم روږدي شي او ښوونکي دې زده کوونکو ته له اخبار څخه استفاده ور زده کړي.(۱۱ماده، ۱۲مخ).

اخبار د جغرافيې، تاريخ، ساينس او ان د رياضي لپاره يو ډېر ښه مرستندوی (ممد) شمېرل کېدای شي او د زده کړې په برخه کې ډېر ګټور ثابتېدای شي.

۷- په زده کوونکو دې منظوم او منثور اثار چې د هغوی له سويې سره برابر وي او ملي بديعي ارزښت لري حفظ کړای شي (۱۵- الف ماده، ۱۳مخ).

که ښوونکي داسې شعرونه چې ملي او ادبي ارزښت لري په لوړ غږ ولولي، له يوې خوا ورسره د زده کوونکو د لغاتو ذخيره پياوړې کيږي او له بلې خوا زده کوونکي د خپلې مورنۍ ژبې له ښکلا او ښېګڼو څخه خوند اخلي. دغه حفظېدونکې پارچې بايد داسې غوره شي چې زده کوونکي يې په مانا پوه شي او خوند ورڅخه واخلي، ښېګڼې يې وپېژني او خوښې يې شي.

د شعرونو لوستل او حفظول د زده کونکو د مورنۍ ژبې مطالعه بډايه او با ارزښته کوي، ځکه چې زيات شمېر باريک خيالات په ادبي ليکنو کې ځای شوي وي. يو ايراني ليکوال وايي: نړۍ د ادبياتو خوږوالی ستايلی، نو ځکه بايد زده کوونکو ته وخت ورکړل شي چې له هغو ګټه واخلي.

۸- ښوونکي دې خپلو زده کوونکو ته ورزده کړي، چې د يو ازښتوب په وخت کې دې له غوره شويو پارچو د حفظ لپاره څنګه کار واخلي او هغه کله په زده کوونکو تکرار کړي او د هغو د هېريدلو مخه يې ونيسي(خ ماده، ۱۴مخ).

له افادې سره د زده کوونکو عادي کول:

کوم مواد چې تر اوسه ليدل شوي ټول د قرائت يعنې د ژبښوونې په يوې ځانګې پورې اړه لري. د لومړنيو زده کړو پروګرام د خبرو کولو او اورېدلو په اړه هم ځينې مواد لري، په دې پروګرام کې ښوونکي په څو ځايونو کې ځير کړای شوي، چې زده کوونکو ته د خبرو کولو وخت ورکړل شي او د مناقشاتو او مذاکراتو موقع ورکړل شي. زده کونکي خپله مورنۍ يا دوهمه ملي ژبه هغه وخت پياوړې کولای شي، چې خبرې پرې وکړي، ويې ليکي او له نورو يې په واضح او صحيح ډول واوري. ددغه پروګرام مواد څرګندوي، چې د افادې د صنعت مهارت ترلاسه کول زده کوونکي ته هغه وخت په لاس ورځي چې په ښوونځي کې له داسې حالاتو سره مخامخ شي چې افادې ته طبيعي اړتيا پيښه شي.

ښوونکي دې زده کوونکي داسې وروزي، چې د يوه ګډ ټولي په ډول چې ګټې او زيان يې سره شريک او مشترک وي، ژوند وکړي(۲ماده، ۱۴ماده).

ښوونکي د زده کوونکو په طبيعي افاده او خبرو کولو هغه وخت بريالي کيږي، چې پر خپلو زده کوونکو داسې موضوعات پلي کړي، چې د ښوونځي او د زده کوونکي له ژوند څخه سرچينه ولري، د بېلګې په ډول کله چې زده کوونکي اړ شي د خپلو همزولو په مخکې له هغې مفکورې څخه دفاع وکړي، چې دی يې پلوی دی، نو دا وخت د مقابل لوري په افکارو د ژورې اغېزې په اچولو، هغوی د خبرو د اورولو پر اهميت پوهيږي او د کلماتو د ښه تلفظ او ښه اورولو په لټه کې کيږي(۲ماده، ۱۴مخ).

د پوهنې وزارت د لومړنيو زده کړو پروګرام په خپله يوه ماده کې ليکي: ښوونکي بايد د زده کوونکي هغه اړتيا چې په ښوونځي او له ښوونځي څخه بهر يې خبرو کولو او افادې ته لري وپېژني او له هغو ګټه واخلي، خو څرنګه چې په ښوونځيو کې ليدل کيږي زده کوونکي ډېر لږ دا موقع مومي چې خبرې وکولای شي او که وخت هم ومومي اړ دي، چې له خپله ځايه پاڅي او په خاصو تشريفاتو خبرې وکړي، دغه رويه د

طبيعي مذاکرې او خبرو رويه نه ده. د تدريساتو ذکر شوی پروگرام په مناقشاتو زيات زور اچوي، ان دا چې وايي: ښوونکي دې، زده کوونکو ته وخت ورکړي چې په بېلا بېلو مضامينو کې د ښوونځي د زده کوونکو د ژوند او نورو مسايلو په اړه زده کوونکي خبرې وکړي او د بحث او افکارو د تبادلې ټول شرايط په پام کې ونيسي (۲ ماده، ۱۲مخ).

مناقشه د تدريس يوه ډېره مهمه وسيله ده، خو زده کوونکي بايد داسې وروزل شي چې د بحث ټول اداب او شرايط په پام کې ولري، هغوی بايد پوه شي چې په خبرو کې نوبت مراعات شي، ټول په يو ځل خبرې پيل نه کړي، هغه چا چې خبرې پيل کړي د هغه خبرې بايد پرې او اخلال نشي. زده کوونکي هغه وخت په مناقشاتو کې ښه برخه اخلي چې خپل نظريات په ښکاره اظهار او وهڅول شي.

ج- اورېدل: د ښه اورېدلو عادات د ښو خبرو کولو له عاداتو سره نږدې اړيکې لري، لکه د افادې په بحث کې چې وويل شول، زده کوونکي بايد د خبرو کولو پر وخت د خبرو کولو اداب په پام کې ولري، همدا خبر د اورېدو په برخه کې هم صدق کوي. په يوه لومړني ټولگي کې بايد ښوونکي د څو قاعدو رعايت وکړي دغه قاعدې ډېرې لږې او ډېرې ساده دي چې لاندې توضيح کيږي:

- زده کوونکي بايد مودبانه او په زړه پورې ډول سره د نورو خبرې واوري. زده کوونکي بايد دا زده کړي چې په خپلو مناقشاتو کې د نورو له نظرياتو او افکارو څخه هم کار واخلي.

- زده کوونکي بايد هڅه وکړي، چې د خبرو کوونکو هغه مهمه مفکوره په ښه ډول تعقيب کړای شي.

- زده کوونکي بايد په خپل ځان کې د لټون او کنجکاوۍ يو عادت ته وده ورکړي يعنې وکولای شي چې د خبرو ځينې برخې ځان ته ثبوت کړي او د هغو په اړه نور توضيحات هم وغواړي.

- بايد زده کوونکي د پوښتنو يا د خبرو کوونکو د پېښو (تقليد) په کولو دا وښيي چې دوی د خبرو لوري ته ځير دي.

د- ليکنې (تحريري) افاده:

د لومړنيو تدريساتو پروگرام د موضوعاتو د ليکنې او تحريري افادې په اړه هم ځينې وړانديزونه لري، چې د زده کوونکو د قرائت له کتاب څخه بهر دي او ښوونکي ته د کورنۍ وظيفې او له ټولگي څخه د بهر کارونو په اړه يوه ښه مفکوره ورکوي.

دغه پروگرام دا هم جوتوي چې د ليکنې له افادې سره د زده کوونکو د عادي کولو لپاره د تقريري افادې او وينا کولو اصول د بنسټ په توگه کېښودل شي، زده کوونکي بايد د موضوعاتو په اړه ليکنه وکړي او مقالې وليکي چې د دوی له پوهې سره برابرې وي.

د بېلگې په ډول زده کوونکو ته وخت ورکړل شي چې د خپل ښوونځي او د کورني ژوند په اړه څه وليکي او کله چې يو زده کوونکی د خپلو کتنو پايله ليکي، بايد وهڅول شي چې دوی خپل شخصي احساسات او ابداعي کتنې په ليکنه کې ښکاره کړي (۲ماده، ۱۸مخ).

يوه بله موضوع چې له زده کوونکو سره ډېره مرسته کوي، په تېره د تاريخ په موضوع کې مهمه ده، هغه داده چې زده کوونکي خپل ځان د يوه تاکلي شخص په توگه فرض کړي او بيا خپل اوصاف جوت کړي، چې دا ډول د تاريخ په اړه د زده کوونکو زده کړه پياوړې کوي، د ملگرو لپاره د ليک ليکل يا د ناروغۍ د رقعې ليکل او نور هم زده کوونکو ته ډېر گټور ثابتېدای شي، زده کوونکو ته بايد د ښوونځي په ديوالي

اخبارونو کې د لیکلو موقع ورکړل شي .که د لوړو ټولګیو زده کوونکي څه لیکي او هغه چاپ شي، بیا دغه چاپ شوې لیکنې د ټیټو ټولګیو زده کوونکو ته وښودل شي، دوی ډېر هڅېږي او د دواړو سویو زده کوونکو ته ګټورې دي. په دې ډول د ښوونې او روزنې له پروګرام څخه بهر فعالیت هم ډېر اغېزمن وي او د ژبښوونې په برخه کې ور باندې تاکید شوی . ځینې ښوونکي ممکن پوښتنه وکړي چې موږ د قرائت (لوست) کتاب په بشپړلو مکلف یو ، د نورو فعالیتونو لپاره وخت نشته، خو باید وویل شي چې د لوست کتاب یوازې یوه وسیله یا اله ده چې ځینې وخت هغه ته مراجعه کېدای شي (و ماده، ۹ مخ).

د تفتیش او نظارت تعلیماتنامه د یوه ښوونکي ځانګړنې داسې تعریفوي: یو ښه ښوونکی دې د خپل زده کوونکي توافق او علایق په نظر کې ونیسي او د زده کوونکي پخوانیو تجربو او زده کړو سره دې نوې زده کړې او دنیویو تجربو اړیکې ټینګوي . یو ښه ښوونکی له ضعیف ښوونکي څخه د زده کوونکي او ښوونکي ترمنځ له پوښتنو څخه هم پېژندل کېدای شي او بله دا چې ښه معلم د تختې، درسي وسایلو، نویو لغاتونو، چارټونو، رسمونو او له نورو څخه هم پېژندلای شو، چې هغه څرنګه کاروي او څرنګه زده کوونکو ته دموضوع په اړه مثالونه ورکوي.

نو ځکه ویلای شو چې د تفتیش او نظارت هییات یوازې د لوست کتاب له مخې پرېکړه نه کوي، بلکې په خپل قضاوت او پرېکړه کې د وسایلو کارول، نقش، چارټونه، مناقشات، د درس طریقې او نور هم په پام کې نیسي.

دوهم څپرکی

د زده کوونکو ترمنځ فردي توپیرونه او په دې برخه کې د ښوونې او روزنې د اصولو دریځ

ښوونکو ته دا موضوع روښانه ده چې زده کوونکي ټول په یوه سویه نه دي، بلکې یو له بل سره توپیر لري. په یوه ټولګي کې یو شمېر کمزوري زده کوونکي هم وي، چې د ښوونکي زیاتې پاملرنې ته اړ وي. په همدې ټولګي کې یو شمېر ذکي زده کوونکي هم شته چې باید ښوونکي هغوی وهڅوي او بوخت یې وساتي. اوس پوښتنه داده چې یو ښوونکی څرنګه کولای شي د یوه ټولګي د ځلوښتو یا له هغو زیات شمېر زده کوونکو سره خپل پلان په بېلا بېله توګه پر مخ بوځي؟ دا هدف په دې ډول ښه ترسره کیږي چې ټولګی په ګروپونو ووېشل شي. د بېلګې په ډول ټولګی په دوو ګروپونو وېشلای شو، یو یې ذکي زده کوونکي بل یې کمزوري کیدای شي. ځلورم ټولګی داسې زده کوونکي وي، چې د هغوی د لوست سویه له دریېم ټولګي سره برابره وي، داسې هم کیږي چې په ځلورم ټولګی کې داسې زده کوونکي وي چې د لوست سویه یې د پنځم او ان له شپږم ټولګي سره برابره وي، نو ښوونکي کولای شي د ذکي زده کوونکو لپاره نور مواد لکه اخبار او مجلې هم بېلې کړي.

ضرور نه ده، چې له زده کوونکو سره عیناً لکه د لویانو په شان له بسیط څخه د مرکب خواته پر مخ ولاړ شو، بلکې د کوچنیانو ذهن له لویانو سره توپیر لري یعنې د اشیاوو د استعمال طرز له ساده څخه د مرکب خواته پر مخ نه بیایو، بلکې مهمه داده چې د زده کوونکو فردي مینې او علاقمندۍ ته پام وساتو، له هغه څه سره چې زده کوونکي مینه لري د هغو اجرا وروسته هېڅ ستونزمن کار نه دی، کوم شی چې زده کوونکي مایوس او ستومانه کوي هغه د ده د خوښې پر خلاف، د نورو له امر سره سم او په نه پوهېدل شویو کارونو اړ ایستل دي. زده کوونکي د بېلابېلو قابیلیتونو په لرلو ښوونځي ته راځي، ښوونکي باید د زده کوونکو دا استعدادونه وپېژني او هغوی وروزي (د ه او ۲ مادې څخه، ۵۱مخ).

اروا پوهانو کوچنیان په بېلا بېلو برخو وېشلي، خو ډېره مهمه خبره داده چې ښوونکي باید خپل زده کوونکي وڅېړي او له ځان سره وسنجوي چې څرنګه هغوی په زده کړه کې وهڅوي او مرسته ورسره وکړي. ذکر شوی پروګرام دا هم روښانه کوي چې لیک او لوست باید د زده کوونکو له روحي غوښتنو سره برابر وي. لومړنی لیک لوست باید له ساده جملو او کلمو څخه پیل شي، ور پسې تحلیلي او ترکیبي جملې او کلمې زده کړای شي او ورو ورو د لیک لوست قابلیت رامنځته کړي او وده ورمومي (۲ماده، ۷مخ).

دا پروګرام دا هم وايي هغه جملې او کلمې چې په زده کوونکو زده کیږي، باید د هغوی له فکري سویې سره سمون ولري (جیم ماده، ۸ مخ).

ددې لپاره چې زده کوونکي یوه جمله ډېر ژر ولوستلای شي، باید هغه ښه وپېژني. زده کوونکي ته د یوې جملې د پېژندلو لپاره یوازې د حرفونو پېژندنه کافي نه ده، بلکې د کلمې ښه باید ځو ځو ځله وګوري او دا کلمې په بېلا بېلو جملو کې تکرار شي، چې هغه ښه وپېژني. وچ او تش تکرار کومه ګټه نه کوي بلکې هسې وخت ضایع کوي، تکرار باید له ډېر دقت سره یو ځای وي چې له هغه تکرار څخه یوه اغېزه رامنځته شي. له لوست څخه مقصد دادی چې پر هغه څه پوه شو، چې لیکل شوي دي (۱ماده، ۹ماده).

هغه څه چې زده کوونکي یې لیکي باید د زده کوونکو د ژوند له چاپېریال څخه غوره شوي وي او ښوونکي ددې زمینه او وسیله برابره کړي، چې د زده کوونکو ذهن په کار واچوي او ورو ورو د زده کوونکو فکري وده پیاوړتیا ومومي.

کله چې موږ پورته مواد څېړو، نو په هغو کې له ښوونکي څخه دا هیله کیږي، چې ارواییي پرنسیپونه تر کار لاندې ونیسي. دغو موادو د زده کوونکو د ودې او نمو او د ښوونې او روزنې له قوانینو سرچینه اخیستې ده. د ښوونې او روزنې پرنسیپونه دادي:

۱ـ کوچنی هغه څه ډېر ژر زده کولای شي چې مینه او علاقه یې ورسره وي.

۲ـ کله چې کوچنی د زده کولو وړ شي او د هغې موخې ترمنځ اړیکو باندې پوه شي کومو ته چې دی غواړي ځان ورسوي، نو زده کړه ډېره ښه پرمخ بیايي.

۳ـ یو کوچنی هغه وخت هم ډېره ښه زده کړه کوي، چې د زده کړې څېزونه پرلپسې په دوامداره ډول وکاروي.

۴ـ کله چې یو کوچنی د خپلو موخو او هدفونو په ټاکلو کې برخه ولرلای شي هم ډېر ښه زده کړه کولای شي.

۵ـ یو زده کوونکی هغه وخت هم ډېره ښه زده کړه کولای شي، چې د هغه زده کړې د ده له پخوانیو او وسنیو تجربو سره ډېرې ښې اړیکې ولرلای شي.

۶ـ همدارنګه یو کوچنی هغه وخت ډېره ښه زده کړه کولای شي، چې د زده کړې مساعد او مناسب ځای ورته چمتو وي.

۷ـ او په پای کې کوچنی هغه وخت ښه زده کړه کولای شي، چې د زده کړې په وخت کې ځانګړې توپیرونه او فردي اختلافات په پام کې نیول شوي وي.

جرسلدو ګیټس همدا خبره د خپل رونیزې اروا پوهنې کتاب په نهم څپرکي کې کړې. دغه کتاب د – زده کړې عمومي طبیعت تر عنوان لاندې لیکل شوی. په دې کې لیکل شوي چې: زده کړه په داډه ډول هغه وخت ډېره ښه ترسره کیږي، چې د زده کړې لپاره هیله او میل او د لرلو لپاره یې مینه موجوده وي او د زده کړې لپاره یو دلیل او هڅوونکې انګېزه او تشویق موجوده وي. هغه زده کوونکي چې لږې نمرې اخلي دا له دې امله چې هغوی د خپلې اوسنۍ اړتیا او زده کړې ترمنځ اړیکې نشي موندلای.

دوی فکر کوي هغه خوارۍ چې د ښوونکي له خوا پر دوی د زده کړې لپاره ترسره کیږي ټولې بې ګټې دي. کتاب لیکي چې که د دندو سپارل زده کوونکي ته ګټه ونه لري، نو پرې دې ښودل شي چې زده کوونکي پخپله له خپلې اړتیا سره سم څه زده کړي او د کورنۍ دندې پر ځای د خپلې خوښې پر زده کړې باندې وخت تېر کړي. یعنې له څه سره یې چې مینه وي هماغه دې ولیکي او ودې لولي. د زده کولو د فعالیت اغېزمنتیا له یوې خوا د زده کوونکو په ودې پورې اړه لري او له بلې خوا د دوی په پخوانیو تجربو پورې هم اړه لري. هڅونه د زده کړې یو لومړنی شرط دی، هڅونه د اهدافو او د ماشون د موخو په اړه کیږي، له پورته ټولو

خبرو څخه څرګندیږي چې زده کوونکي له هغه څه سره چې زده کوي یې باید مینه ولري او د خپلې مطالعې او موخو ترمنځ اړیکې وموندلی شي، هغه تکرارولو ته اړتیا لري چې خپلې زده کړې په ذهن کې کېښنوي، خو دغه تکرار باید بې مانا تکرار او د وخت ضایع کول نه وي، باید زده کوونکي ورځنی لوست له ورځني ژوند سره مرتبط کړای شي، ځکه دغه لوست باید ده ته مفهوم پیدا کړي، یو کوچنی هغه وخت ډېره ښه زده کړه کولای شي چې د ده ښوونکي مهربانه او زړه سواندي وي، د ټولګي خونه نه ډېره توده او نه ډېره سړه وي، لوست باید د زده کوونکي له سویې سره برابر او کلمات یې د پوهېدو وړ وي. هغه مهمه خبره چې ښوونکي یې باید په یاد وساتي داده، چې کوچنیان د خپلو استعدادونو له مخې او د ودې او مهارت له مخې یوله بل سره ډېر توپیر لري.

اوربېدل

د اوربېدلو په اړه ځوورانديزونه:

له دې کبله چې اوربېدل د ژبې د زده کړې لومړنی ار دی، نو لومړی به دا خبره وکړو چې څرنګه د اوربېدلو مهارت ته وده ورکولای شو، اوربېدل څرنګه اصلاح شي او ښه والی پکې راوستل شي؟ کوچنی غوږ نیسي چې ببلا ببل غږونه واوري، بیا هڅه کوي چې خپله هماغسې غږ زده او وېې کاږي. ماشوم له ښوونځي څخه څو کاله مخکې دا هڅې کوي، خو لکه څرنګه چې لیدل کیږي په ښوونځیو کې ډېره لږه هڅه کیږي چې زده کوونکي په وضاحت خبرو کولو ته ځبر کړای شي او دا چې زده کوونکي دې په اغېزمنه توګه اوربېدو سره ځبر کړای شي هېڅ پام نه دی شوی.

ښوونکي زیاتره وخت وایي چې زده کوونکي غوږ نه نیسي یا پام نه کوي او داسې نور، نو په دې ډول زیات وخت د موضوعاتو تکرارولو ته ورکول کیږي او زیات وخت د هغو تېروتنو په اصلاح کولو تېریږي چې د سم غوږ نه نیولو او غلط فهمیو له کبله پېښې شوې دي.

اوربېدل ددې غوښتنه کوي چې زده کوونکي وپوهیږي، معنا دا چې په هغه ژبه پوه شی، د بېلګې په ډول موږ به په روسي ژبه خبرو ته غوږ نیولی وي یا به د یو چا په انګلیسي ژبه خبرې اورو، خو تر څو په ذکر شویو ژبو ونه پوهیږو، هېڅکله د ویوونکي او اوربېدونکي ترمنځ د ویلو – اوربېدلو او پوهېدولو دایره نه بشپړیږي یعنې باید پوهېدل موجود وي تر څو چې دا دایره بشپړه شي:

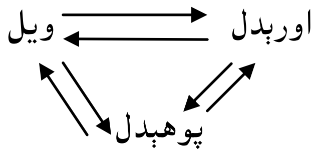

موږتل په اوربېدلو کې یوه موخه او هدف لرو، د بېلګې په ډول، موږ ځکه اورو چې پوه شو، معلومات مو زیات شي، په هدایاتو پوه شو، ان دا چې موږ د تفریح لپاره هم ځینې وخت له اوربېدو کار اخلو، راډیو ته

غوږ نیسو، هغه څوک چې سندره وایي ورته غوږ نیسو، څوک چې نکل تېروي غوږ ورته نیسو، چې دا وروستۍ بېلګې د تفریح لپاره د غوږ نیولو مثالونه وو. همدارنګه موږ له بېلا بېلو خلکو سره د اشنا کېدو په خاطر د اورېدلو له مهارت څخه کار اخلو. د ښوونکو د کورنۍ د غړو، له دوستانو او نورو سره زموږ تړولې اړیکې د افکارو د تبادلې غوښتونکې دي. هره ورځ زموږ زیات شمېر وخت په ویلو او اورېدلو تېریږي. په ټولګي کې د زده کوونکي له نیمايي زیات وخت په اورېدلو تېرېږي، خو موږ بیا هم دې ټکي ته زیات پام نه کوو چې ډاډه شو ایا زده کوونکو په اغېزمن ډول واورېد که نه؟ اورېدل کومه بېله موضوع نه ده، بلکې د درسي موضوعاتو یوه برخه ده او په لوست کې ډېر ارزښت لري.

څه باید وکړو چې د زده کوونکو د اورېدلو له مهارت سره مرسته وشي؟

۱. باید داسې یو څه ووایو چې د اورېدو ارزښت ولري.

۲. باید ښه درسي پلان ولرو او د زده کوونکو پاملرنه او دلچسپي په نظر کې ونیسو.

۳. باید زده کوونکو ته دغوږ نیولو په اړه یو دلیل وړاندې کړو، یعنې اورېدو ته باید یو هدف ولرو (د بېلګې په ډول د یو نکل له اورېدو غواړو څه زده کړو؟).

۴. باید هغه څه زده کوونکو ته ووایو (وروا وروو) چې هغوی په هغو د پوهېدو هیله ولري.

۵. باید په کافي اندازه لوړې او واضحې خبرې وکړو، چې زده کوونکي يې واوري.

۶. باید داسې کلمات وکاروو چې زده کوونکي پرې پوه شي یعنې دکوچنیانو د پوهې وړ وي.

۷. باید په درسي ټولګي کې د اورېدو لپاره مناسبه وضعه موجوده وي:

الف) له ټولګي څخه بهر غږ زوږ په ټولګي کې وانه ورېدل شي.

ب) دزده کوونکو چوکۍ باید راحت او مناسبې وي.

ج) د ټولګي هوا نه زیاته سړه او نه زیاته ګرمه وي.

د) ښوونکي دې هغې خواته نه دریږي، چې رڼا ورڅخه ټولګي ته رالوېږي.

دا وو د اورېدو په اړه ځینې وړاندیزونه، اوس به د دې سرچپه خبرې ته ځېر شو، یعنې وبه ګورو چې زده کوونکي ولې غوږ نه نیسي.

د غوږ نه نیولو لاملونه:

۱. زده کوونکي د ښوونکي په خبرو نه پوهیږي.

الف) یا دا چې د هغه غږ پوره لوړ نه دی یا دا چې واضحې خبرې نه کوي.

ب) ممکن ښوونکي داسې کلمات وکاروي، چې زده کوونکي پرې نه پوهیږي او ښوونکي يې شرحه کوي هم نه.

ج) ممکن هغه مفکورې چې ښوونکي يې شرحه کوي، د کوچنیانو د سویې (د ټولګي او عمر له پلوه) لوړې وي.

۲. زده کوونکي له موضوع سره مینه نه لري، ښوونکي پوره اندازه هڅې نه دي کړي، چې موضوع زده کوونکو ته په زړه پورې کړي.

۳. له ټولګي څخه بهر خنډیز عوامل موجود دي، لکه لوړ غږ، زوږ، یا داسې په زړه پورې شیان چې کوچنیان د هغو د لیدو لېوال وي او دهغو خواته کتل ورته په زړه پورې وي.

۴.ځینې وخت کوچنیان د نورو شیانو په اړه سوچ کې ډوب وي.
۵.زده کوونکو هماغه یوه موضوع څو څو ځله له ښوونکي څخه اورېدلې وي، نو ځکه یې له بیا اورېدو سره مینه نه وي.
۶.دوی همدا موضوع تېر کال په لوست کې لوستلې وي.
۷.کله چې زده کوونکي ډاډه وي، چې ښوونکی بیا هم همدا موضوع تکراوي، نو په داسې حالت کې هم له اورېدو سره ډېره مینه نه ښیي.
۸.ځینې وخت زده کوونکي بېله ځانګړې مفکوره لري او له ښوونکي سره یې عقیده یو شان نه وي.
۹.ښوونکي کوم علت او موخه ورته نه وي څرګنده کړې، چې زده کوونکي یې له اورېدو سره مینه وښیي.

د یوه ښه اورېدونکي ځانګړنې:

۱.یو ښه اورېدونکی مودب وي او د خبرې کوونکي خبرې نه غوڅوي.
۲.ښه اورېدونکی غلی ناست وي بې ځایه نه خوځیږي.
۳.ښه اورېدونکی د خبرو کوونکو د خبرو مهمه مفکوره تعقیبوي.
۴.ښه اورېدونکي د وینا په اړه له ځانه علاقه ښکاره کوي.
۵.ښه اورېدونکي ډېرې ښې پوښتنې کوي.
۶.ښه اورېدونکي د ټاکلو ټکیو په اړه یو څه زیات شواهد غواړي.
۷.هغه څه چې ویل شوي څېړي یې او له حقیقت څخه لرې او مبالغه لرونکي مسایل له حقیقي مسایلو څخه په ښه ډول بېلولای شي.
د یوه ښه ښوونکي په توګه باید په یاد ولرو چې د ټولګي دننه د نظم او نسق ساتلو لپاره باید هېڅکله ښوونکي په لوړ غږ نارې ونه وهي، که زده کوونکي غږ زوږ جوړوي، نو ښوونکي دې ورو خبرې وکړي او هغوی دې پوه کړي، نه دا چې خپل غږ د زده کوونکو له غږ څخه هم اوچت کړي، په داسې حالت کې زده کوونکي اړ کیږي، چې غلي شي او دخپل ښوونکي غږ ته ځېر شي، که تاسو زده کوونکو ته کوم نکل لولئ او هغوی شور زوږ کوي، نو ښه به وي چې کتاب وتړئ او ورته ووایئ، چې تر هغو یې نه لولي تر څو دوی غلي نه وي او غږ مو وانه وري.

په بېلا بېلو ټولګیو کې د اورېدلو د مهارت د ښه کولو لپاره یو څو وړاندیزونه

په لومړي ټولګي کې:
۱.زده کوونکي دې خپلې سترګې وتړي او غوږ دې ونیسي چې د څه شي غږ اوري.
۲. زده کوونکي دې د ښوونځي میدان ته ووځي، څو شیبې دې غوږ ونیسي او ودې ګوري چې څو ډوله غږونه اوري ایا دا غږونه توپیرولای شي او نومونه یې پېژني، لکه د موټر غږ، د چرګ غږ، د پسونو غږ، د لرګیو د ماتولو غږ او داسې نور.
۳.د سره ورته حروفو (ت او د ، ب او پ او نور و) د پېژندلو لپاره اورېدل.

۴.د يوې قافيې لرونکي کلماتو لوبه (د بېلګې په ډول داسې کلمه ومومي چې تور او نور غږ ولري).
۵.دا لوبه چې د يوه ژوي غږ وباسي او وپوښتي چې دا د څه شي غږ و ؟
۶.د هدایاتو څارل: ښوونکی، زده کوونکو ته وايي چې ښه ځير شي، بيا دې ځو هدايات ورکړي او د دريو کارونو ترسره کول دې ورته ووايي ، زده کوونکي دې دا کارونه په هماغه ډول چې ورته ويل شوي ترسره کړي. د بېلګې په ډول: زلميه ورپرانيزه، زما له مېز څخه کتاب واخله او اڅک ته يې ورکړه !
۷.هغه لوبې چې زده کوونکی يې په تفريح يا هغو ورځو کې چې اورښت وي او دوی بهر نشي وتلای نو دننه په ټولګې کې يې ترسره کوي:
الف: هر زده کوونکي ته د يوې ميوې يا يوه سابه نوم ورکړئ، بل زده کوونکی د نورو په کړۍ (حلقه) کې دريږي او دوه نومونه اخلي (ګازره او انګور) اوس نو هغه زده کوونکي، چې همدا نومونه ورته ايښودل شوي ډېر ژر له خپل ځايه پاځيږي او بل يې پر ځای کښني، که يې دا کار په پوره چټکۍ ترسره نشو کړای او د دوی ځای هماغه زده کوونکي چې ولاړ دي ونيسي، نو هغه زده کوونکي چې نوم يې اخيستل شوی د هغه پر ځای په کړۍ کې دريږي او دوه نور نومونه اخلي، لوبه همداسې پر مخ ځي، په دې لوبه کې ليدل کيږي چې ايا زده کوونکي په ځبر کۍ خپل نوم ته غوږ ږدي کنه؟
ب ـ يوه بله لوبه چې زده کوونکو ته به په زړه پورې وي،(ځم چې خپل نيکه او انا وګورم) نوميږي. دا لوبه يو زده کوونکی داسې پيلوي: زه ځم چې خپل نيکه اوانا وګورم، خپل بکس اخلي او وايي خپل د غاښو برس ورم. بل زده کوونکی هم عينې جمله تکراروي او يو څه پرې زياتوي، د بېلګې په ډول: خپل د غاښو برس او بوټان ورم. هر زده کوونکی ړومبنۍ خبرې تکراروي او يوه بله پرې زياتوي. که کوم زده کوونکی ونشي کولای هغه ټولې خبرې چې نورو کړي، تکرار کړي، ځينې يې هېرې کړې، نو دا زده کوونکی لوبه بايلي.

له لومړنيو ټولګيو څخه په پورته ټولګيو کې د اورېدلو د مهارت د تدريس په اړه ځينې وړانديزونه:

الف: د سپورت په ساعتونو کې زده کوونکي کولای شي لاندينۍ لوبې ترسره کړي:
۱.زده کوونکي په دوو ډلو بېليږي: دا هره يوه ډله يو د بل مخامخ دريږي، ښوونکی د يوې ډلې غړو ته جفت نمرې او بلې ډلې ته طاق نمرې ورکوي، لکه : (۲، ۴، ۶... او ۱، ۳، ۵، ۷، ۹ ... او نورې) بيا يوه کوچنۍ تيږه پر ميدان داسې ږدي چې دواړو ډلو ته يو شانته نږدې وي، وروسته ښوونکی يوه جفته او يوه طاق نمره وايي له دواړو ډلو يو يو زده کوونکی چې همدا نمرې ورکړل شوي ميدان ته ننوځي او هر يو هڅه کوي تيږه له ميدان څخه واخلي او ډېر ژر خپل ځای ته ستون شي، پرته له دې چې مقابل لوری يې ونيولای شي. که مقابل ګروپ هغه زده کوونکی چې تيږه يې اوچته کړې ونيسي، نو نيول شوی زده کوونکی مقابل ګروپ ته ورځي. په پای کې چې هر ګروپ د زيات شمېر غړو لرونکی وي هغه وړونکی بلل کيږي، په دې لوبه کې بايد زده کوونکي ډېر ځبر اوسي چې خپلې نومرې واوري.
ب.ښوونکی بايد خپل درسي هدايات يو ځل، ورو، ځو واضح ووايي. کله چې لومړی ځل ښوونکی دا کار کوي، نو زده کوونکي ته دا ښيي چې دوی بايد ښه غوږ ونيسي، ځکه چې هغه يوازې يو ځل خپل هدايات لولي او بيا يې نه تکراروي.

ج-د اورېدلو د مهارت د ارزيابۍ لپاره ښوونکی يو لنډ پرګراف لولي او بيا له زده کوونکو د هغه په اړه پوښتنه کوي، تر څو دا ښکاره شي چې زده کوونکو ددې پرګراف مهم ټکي ياد کړي کنه؟ دا ازموينه کېدای شي ليکلې بڼه يا د وينا په بڼه وي، د بېلګې په ډول دوه (ص) او (غ) سوالونه دي په دې برخه کې دې راوړل شي.

۵-کېدای شي چې يوه صنفي مناقشه په ټيپ ريکارډر کې ثبت او بيا يې زده کوونکو ته واورو، بيا زده کوونکو ته وخت ورکوو چې په دغه مناقشه کې خپل فعاليت وڅېړي.

همدارنګه ټيپ ريکارډر د ژبې په لوست کې ګټوره وسيله ده.

هـ-د زده کوونکو له خوا په څو جملو کې د بېلا بېلو غږونو تعريف.

د بېلګې په ډول، د امبولانس يا اطفايې غږ.

د منې د باد د لګېدو غږ چې ونې خوځوي. د ماشوم ژړا.

ز-زده کوونکي هڅونکي او پاروونکي غږونه څرنګه تعريفوي، د بېلګې په ډول د ماشومانو غږ د لوبو په ترڅ کې، د ملي اتڼ د نغمې غږ، د يوې مور غږ چې ماشوم ته يې اوروي.

ح-له زده کوونکو څخه وغواړي، چې راډيو واوري، په دې برخه کې يو رپوټ جوړ او بله ورځ يې له ځان سره راوړي. که ځينې پوښتنې زده کوونکو ته ورکول کيږي، نو ښه به وي چې دوی د راډيو اورېدونکي يوه موخه ولري.

ط-يو شمېر شفاهي هدايات زده کوونکو ته ورکړئ او وګورئ، چې دا ټول عملي کوي که نه؟ دا کار په هر ټولګي کې ممکن دی، مثلاً وروسته تر يوه لوست دغه مناقشه ارزيابي کېدای شي:

ايا زده کوونکي په خبرو کولو کې نوبت رعايتوي؟ ايا مودبانه يې يو بل ته غوږ نيوه؟ ايا منطقي پوښتنې يې کولې؟ ايا ټولو غوښتل يو ځل خبرې وکړي او داسې نور.

موږ نشو کولای د اورېدو مهارت، لکه څرنګه چې ښايي ارزيابي کړو، تر څو چې يو پرګراف زده کوونکو ته ونه لولو بيا ورپسې په دې اړه پوښتنې وکړو. د زده کوونکو له کتنې ښکاري چې دوی څومره په ځان کې د اورېدو مهارت روزلی؟ ځکه ددې عادت وده د دوی په زده کړه کې ارزښت لري. په پای کې بايد ووايو چې ښوونکي هم بايد د اورېدو ډېر ښه عادت ولري. هغوی بايد زده کوونکو ته داسې ونه ښيي چې ګواکې ډېر بوخت دي او د هغوی د خبرو د اورېدو وخت نه لري چې زده کوونکي يې غواړي هغه ووايي او خپل ښوونکي ته يې واوروي. همدارنګه بايد ښوونکي له خپلو زده کوونکو سره په دې اړه هم مرسته وکړي چې هغوی د غږونو له نړۍ خبر کاندي. زده کوونکي له موزيک څخه خوند واخلي او په زده کړه کې د اورېدلو له ارزښت څخه برخمن او با خبره شي او په پای کې بايد ښوونکي، زده کوونکي هغو تجربو او فعاليتونو ته رهنمايي او وهڅوي، چې د اورېدو او د نورو اموزشي لارو چارو په برخه کې د تنقيدي طرز تفکر غوښتنه کوي.

د ربيم څپرکی

ژبښوونه

الف: ژبښوونه په لومړنيو ټولګيو کې:
د پوهنې وزارت د لومړنيو زده کړو پروګرام جوتوي، چې د لومړي ټولګي ټول تدريسي فعاليت ليکل او لوستل دي.(۱ ماده، ۷مخ).
لومړی ټولګی په حقيقت کې په ښوونځيو کې يو ډېر مهم ټولګی دی، نو ځکه بايد ډېر ښه او تکړه ښوونکي دغه ټولګي کې درس ته وګومارل شي. دلته زده کوونکي ليک – لوست زده کوي، دلته زده کوونکي د خپلې ښوونې او روزنې د راتلونکې ودانۍ بنسټ ږدي. البته موږ پوهېږو چې د لوست په اړه موږ ډېرې ستونزې لرو، زيات شمېر لوی زده کوونکي ګورو چې د لوست پر وخت خپله ګوته پر کرښو کاږي، يا د لوست پر وخت خپلې شونډې خوځوي ددې لامل څه دی او ولې زيات شمېر وګړي په ګړندۍ او چټکه توګه ليک نشي لوستلای، ځرنګه کولای شو ښه لوستونکي وروزو؟ کومه نيمګړتيا چې همدا اوس د لومړيو ټولګيو د لوست په کتابونو کې شته هغه د لوست په برخه کې د ستونزو لامل ده، د بېلګې په ډول که موږ د خپلو لومړيو ټولګيو کتابونه د امريکا د لومړيو ټولګيو له کتابونو سره پر تله کړو، ليدل کيږي چې په امريکايي کتابونوکې د نويو کلماتو شمېر په منځني ډول (۳) او زموږ د لومړي ټولګي د کتاب په پاڼه کې د نويو کلمو شمېر ۲۰ ته رسيږي. د امريکا د دوهمو ټولګيو په يوه پاڼه کې د نويو کلمو شمېر په منځني ډول ۷، ۲ دی او زموږ د کتابونوپه هره يوه پاڼه کې ۳۸ نوي لغتونه دي. د امريکا د لومړي ټولګي د کتاب د پاڼو شمېر ډېر زيات دی، ځکه چې په هغه کې تکرار او مذاکرات زيات په پام کې ساتل شوي. په يوه څېړنه کې ځرګند شول چې په دې برخه کې له اسانه لغاتو څخه د پېچلو لغاتو خواته کومه لړۍ او پوړۍ په پام کې نده نيول شوې، زيات شمېر لغات يو يا دوه ځله راغلي، په يوه لازم ډول نه دي تکرار شوي، ددغو کتابونو زيات شمېر لغات په کوچنيانو کې نه دي دود. د بېلګې په ډول د لومړي ټولګي د کتاب په لومړۍ پاڼه کې هغه لغات راغلي چې ډېر لږ معمول دي. د دوهم ټولګي کتاب په (۱) مخ کې د مولی، مخلوق، ادنی، اعلی، لايق، فقرا او داسې نور لغات راغلي، چې دا هم د دوهم ټولګي له سويې پورته دي(۱).

---

(۱) په دې پرتلنه کې د افغانستان د لومړيو ټولګيو د بېلا بېلو دورو کتابونو وکتل شول او پورته ذکر شوې بېلګه د سويډن د موسسې له خوا پر ۱۳۷۲کال له خپرو شويو درسي کتابونو څخه غوره شوي.

د لومړيو ټولګيو د ليکلو او لوست ډول بايد د ماشومانو او کوچنيو زده کوونکو له روحياتو سره برابر غوره شي، لومړنی ليکل او لوست بايد له ساده جملو څخه پيل شي، وروسته ترکيبي او تحليلي پړ مخ ولاړ شي (۲ماده، ۷مخ).
دلته مو وويل چې بايد ليک لوست له ساده لغاتو او جملو څخه د پېچلو او مرکبو جملو او لغاتو پر خوا ولاړ شي، دا کار له موجودو کتابونو سره کېدونکی نه دی،خو دا چې کوم ښوونکی پوره اندازه نور مرستندوی درسي مواد ولري. په پيل کې فلش کارډونه ډېر ګټور دي، ښوونکی دا کارډونه جوړوي او ځينې کلمې په پنډه ليک پرې ليکي، که ښوونکی په انځور کښلو کې ماهر وي، کېدای شي د کارډ پر بل مخ رسم (انځور) هم وکاږي، چې هماغه کلمه افاده کړي، که دا له ډبلې قطعې ياله ډبل کاغذ څخه جوړ شي د څو کالو لپاره دوام کولای شي او په قوطيو کې ساتل کېدای شي. ښوونکی کولای شي ساده جملې پر توره تخته وليکي او په هغو کې د نوي لوست نوي لغات وښيي، په دې ډول زده کوونکي کولای شي چې ښه تکرار وکړي، پخواني لغاتونه په ياد کې وساتي او بيا نوي لغات زده کړې، بې ځايه تکرار يوازې وخت ضايع کوي، تکرار بايد له دقت او پوره ځېرتيا سره وي، ځکه دقت اغېزمن واقع کيږي (۱۴ماده، ۹ مخ).
که کلمات او لغات په بېلا بېلو شکلونو کې زده کوونکو ته وښودل شي ډېره ګټه لري، د بېلګې په توګه هم کارد کې هم کتاب او هم عادي کاغذ او هم پر تخته، نو په دې وخت کې ډاډ مومو چې زده کوونکو د دغو کلماتو حقيقت درک کړی. په زيات شمېر ښوونځيو کې ليدل کيږي، چې زده کوونکي د کتاب کلمات په خپل ښوونکي پسی چې هغه يې قرائت کوي د وچ تکرار په بڼه لولي، بيا هم د خپل ټولګي له بل زده کوونکي اوري او همدا عمل څو څو ځله تکراريږي تر هغو چې هماغه مخ له ياده زده کړي، پرته له دې چې په معنا يې پوه وي. په دغه ډول زده کوونکو کې د دقت او پام کولو بد عادت روزل کيږي. د کلمو پر مفهوم تاکيد کول ډېر ضرور دي، کله چې نوې کلمې په لوست کې راځي، ښوونکي د هغو معناوې له زده کوونکو څخه پوښتي او هغه نوې جملې چې هماغه کلمه پکې راغلې وي پکار وي. ممکن ښوونکی له زده کوونکو څخه داهيله وکړي چې نوې کلمې پخپله په جملو کې وکاروي دا د دې مانا لري چې ايا زده کوونکي د نويو لغاتو په مانا او کارولو پوه شوي که نه؟
ليک – لوست دواړه يو ځلې زده کيږي، دا چې زده کوونکي نوې کلمې لولي، نو هغه ليکي هم. څرنګه چې يو نوی لغت په ليکنه کې ګوري او لولي يې، نو په دې پوهيږي چې دغه نوی لغت چېرې او څرنګه کارول کيږي او له کومو حروفو څخه جوړ دی.
په لومړي ټولګي کې درس او لوست ورکول د شيانو او سمبولونو (علامو) په اړيکو ډېر تاکيد کوي، يعنې هغه علامې او سمبولونه چې له يوه شی څخه نماينده ګي کوي د (اس) کلمه په حقيقت کې يو سمبول دی، چې پخپله له اس سره هېڅ ورته والی نه لري.
خو موږ تل دا سمبول کارولی او د هغه په اورېدو داسې (ژوی) ځېره ذهن ته را تداعي کيږي کله چې زده کوونکي دا لغت زده کړي، نو پوهيږي چې مانا يې يو ډول ښاروی دی.

له لوست څخه موخه او مقصد په هغو شيانو پوهېدل دي، چې ليکل شوي، نو ځکه بايد د لومړي ټولګي زده کوونکي د کلماتو له پېژندلو پرته چې په جملو کې راغلي، د هغو پر مانا هم وپوهول شي او د هغې د بڼې په ليدو يې په مانا پوه شي او د کلمې مانا اخېستل بايد د زده کوونکو عادت وګرځي(۱ماده، ۱۰مخ).
ښوونکي دې زده کوونکو ته دا وخت ورکړي چې جملې څو څو ځله وګوري چې بل ځل سم له ليدو سره هغه وپېژني، ښوونکی پر تختې ليکلو، په ديتو کاغذ د چاپولو، په فلش کارډونو ليکلو او نورو لارو دا موخه ترلاسه کولای شي. هغه کلمې چې زياتې کارول کېږي بايد څو څو ځله تکرار شي، دا کاز زده کوونکي د اعلاناتو له تختې، فلش کارډ، اخبار، د ټولګي د تورې تختې او د نورو له مخې زده کوي. هغه کلمې چې نوي زده کوونکي ته ور ښودل کېږي، بايد د هغو مانا زده کوونکي ته ور وپوهول شي. په ورځني ژوند کې موږ ځيني کلمات او اثار په لوړ غږ لولو، ځيني په ورو له ځان سره لولو. هغه ډېر معمول لوستل چې موږ يې کوو همدا ورو اوبې غږه لوستل دي، نو ښوونکی دې زده کوونکي په ښوونځي کې په دواړو وروزي هم په لوړ غږ لوستل او هم په ورو لوستل. ذکر شوې موضوع ډېره ضروري ده ځکه وروسته وروسته وګړي اړ دي چې ورو مطالعه وکړي او له ليکلي پراګراف څخه مانا واخلي، لکه د اخبار او مجلو لوستل، نو زده کونکي بايد په ورو (خموشانه) لوست هم روږدی شي. دلته د بېلګې په ډول د سويډن کومېټې د دوهم ټولګي لپاره د پښتو د قرائت د (۳۰) مخ لوست چې د باغ تر سرليک لاندې دی را اخلو، درسي پلان داسې پرمخ بوځي:
۱.نوي لوست ته د زده کوونکو مينه راوپاروي، زده کوونکي وهڅوي چې د ۳۰ مخ انځور ته په غور ځېر شي او د هغه په اړه مناقشه وکړي. په انځور کې څه ګوري؟
کوم ډول ونې او سابه ليدل کېږي ... څو پوښتنې وکړي او دوی د باغ په اړه سوچ کولو ته وهڅوي، په دې ډول د ساينس موضوع هم د قرائت په لوست کې راتلای شي، په انځور کې د کال کوم وخت ښکاري؟ ولې اوړی پکې ښودل شوی؟ په اوړي کې هوا څنګه وي؟ په اوړي کې څه اغوندو ... البته دا هڅونه دې صرف څو شېبې وخت ونيسي.
۲.بيا لوست ادامه پيدا کوي او بيا د نويو لغاتو پېژندنه راځي. په مناقشه کې زده کوونکي د روغتيا، نارنج، پالنه او نورې دا ډول کلمې چې ممکن نوې وي تکرايږي، بيا همدا لغات پر تخته وليکي، ممکن ددې لپاره فلش کارډونه وکارول شي، څو داسې جملې چې همدا لغات پکې راغلي وي او ور لاندې کرښه وکاږي، ممکن ښوونکی د باغ يو څو نور انځورونه هم راوړي، بيا له زده کوونکو وغواړي چې دوی خپله ځيني نوې جملې جوړې کړي، په دې ډول د ذکر شويو نويو لغاتو مانا د زده کوونکوپه ذهن کې کيني ،مثلاً دا باغ دی ، که کومه ونه وچه شوې وي د هغې پر ځای نوي نيالګۍ کينوي، باغونه – ډېره پالنه غواړي... او داسې نور(۱)
يوه نوې کلمه غوره کړئ او له زده کوونکو څخه وغواړئ، چې هغه ولولي، نور دې هم هغه تکرار کړي. دا کار د ټولو نويو لغاتو په اړه وکړي، نوې جملې په تخته هم تکرار کړئ.

---

(۱) دلته د بېلګې لپاره د پښتو لوست د دوهم ټولګي درسي کتاب (۳۰-۳۱) مخونه، غوره شول تر څو موضوع روښانه شوې وي.

۳. په دریېیم ګام کې د اوار (خموشانه) لوست هدایت ورکړئ، د بېلګې په ډول له زده کونکو څخه هیله وکړئ چې ۳۰-۳۱ مخونه له ځان سره ورو وواییي او د هغې پر مطلب باندې ځان پوه کړي.
۴. په څلورم ګام کې زده کوونکو ته دنده وسپارئ، چې همدا لوست پرته د شونډو له خوځولو او د ګوتو له حرکت او د کرښې له تعقیبولو ولولي یعنې په سترګو یې ولولي او کلمې دې نه تلفظوي. کله چې زده کوونکي هر یو خپل لوست پای ته رسوي ارام دې کېني چې نور یې هم پای ته ورسوي.
۵. و دې ګوري چې زده کوونکو له هغه څه څخه چې تاسو ورنه پوښتنه کړې وه څه زده کړل، د باغ په اړه په څه پوه شوي، دوی به د ځواب ورکولو لپاره لاس اوچت او په وار به خبرې کوي، دا به ښکاره شي چې رښتیا هم دوی لوست زده کړی دی؟
۶. په لوړ غږ لوست – په شپږم ګام کې ښوونکی دا څېړي چې د زده کوونکو څومره د لوست مهارت ښه شوی.
۷. زده کوونکو ته وخت ورکړي چې لوستل شوی لوست په لیکلو تمرین کړي، ممکن زده کوونکي نوي لغات پخپله کتابچه کې یادښت کړي او له تختې څخه جملې په کتابچه کې ولیکي دا ټول کارونه ګټور او د درسي پلان اجزا دي.
۸. مذاکره – په راتلونکې ورځ کې د تیر درس کلمات مذاکره کړي او وګوري چې د پرون لوست کلمات د دوی په ذهن کې پاتې دي او پرونی لوست له نوي لوست څخه مخکې ځغلنده تکرار کړي.
په عمومي ډول پورته پلان یو ښه پلان دی، لاندې مورډ یوه ښه لوست پلان ذکر کوو.
۱. د زده کوونکو د علاقې جلبول.
۲. په بېلا بېلو بڼو د نویو لغاتو او جملو راوړل او لیکل.
۳. د لوست ورو او خاموشانه لوست.
۴. په زده کوونکو د نوي لوست لوستل پرته د شونډو له حرکت څخه.
۵. له زده کوونکو څخه ځینې پوښتنې کول چې رښتیا هم په لوست پوه دي که نه؟
۶. په لوړ غږ د لوست تکرارول.
۷. په راتلونکې ورځ کې د پروني لوست تکرار.
لکه څرنګه چې وکتل شول ښوونکی دې هېڅکله په لوړ غږ لوست زده کوونکو ته نه لولي او تر هغو پورې چې زده کوونکي ورو نوی لوست ونه لولي په لوړ غږ د نوي لوست ویلو اجازه نشته، که په نوي لوست کې پېچلي لغات او جملې وي، نو ښوونکی هغه د پورته پلان په دوهم پړاو کې حل کوي، نو ځکه په لوړ غږ سره لوستلو ته کوم دلیل نشته. که ښوونکی پخپله لوست په غږ سره لولي او زده کوونکي د ګوتو په حرکت یا د سترګو په واسطه هغه ورسره تعقیبوي، د هغوی ټوله مینه او پاملرنه له منځه ځي. په دې ډول دوی د لوست په مانا اومفهوم هم نه پوهیږي، خو که ښوونکی غواړي د لغاتو تلفظ اصلاح کړي په پای کې کولای شي مربوطه جملې په لوړ غږ هم ولولي.
استثنأ:
صرف په پورته پلان کې منظومې توپیر لري، چې دا ښوونکي په لوړ غږ لوستلای شي ځکه په شعر کې ځینې کلمې شته چې پېچلې وي، تلفظ یې مشکل وي او په لوړ غږ د هغو لوستل د هغو ادبي ښکلا هم

زياته او د پاملرنې وړ ګرځوي او موزون کلام نور هم خيال انګېز او ښکلی کيږي، خو که ښوونکی د ښه غږ لرونکی او په ښه شکل يې ولولي، نو زده کوونکي ډېر هڅيږي او دا کوښښ کوي چې شعر او منظومه هماغه ډول ولولي او په پای کې له ادب سره مينه پيدا کوي او د نورو اشعارو او منظومو په لوستلو هم پيل کو

څلورم څپرکی

ليکل

د ليکلو فعاليت د مورنۍ ژبې په هماغه لومړني لوست کې پيليږي. زده کوونکي د کلماتو ليکنه پر تختهويني او له ليکلو سره اشنا کيږي. په پيل کې زده کوونکي ممکن ليک په هوا په ګوته يا د لاس په اشاره وليکي، ممکن ليکنه پر ميز وليکي يا عيناً يې انځور کړي چې دا انځورول د بشپړ ليک مانا نه لري، وروسته زده کوونکو ته دنده ورکول کيږي، چې زده کړی لوست په خپلو کتابچو کې وليکي، څه موده وروسته ښوونکی ساده کلمې د املا په بڼه ورته وايي، ورو ورو دوی ليکل زده کوي، همدارنګه کورنۍ دندې ورکول کيږي چې د دوی د ليکلو مهارت لوړوي. د پوهنې وازرت پروګرام د ليکلو په اړه زيات شمېر مطالب لري ان دا چې د حسن خط مضمون ته پکې ځای ورکړل شوی. زده کوونکي بايد دا وړتيا ومومي چې د لوست وړ واضح او ښه خط په اسانۍ سره وليکلای شي او ليک يې پوخ او ښکلی وي (الف ماده، ۲۰ مخ).

ښوونکی بايد تل هڅه وکړي چې تر ممکنه حده پر تخته ښکلی او د لوستل کېدو وړ ليک وکړي، ځينې وخت په خط کش سره د تختې په څنډه کې د کوچنيو کرښو ايستل د ليک په ښکلي کولو کې مرسته کوي، زده کوونکي د ښوونکي ليک ځان ته يوه بېلګه بولي او د هغه له مخې يې زده کوي، نو ځکه بايد ښوونکی ډېر ښکلی خط ولري او ليک يې پوخ وي، کله چې زده کوونکي دې حد ته ورسيږي چې پخپله وکولای شي کلمات ګډ کړي، جملې ور نه جوړې کړي، نو دوی بايد د نکلونو په ليکلو پيل وکړي او له خپله ځانه مقالې او پروګرامونه وليکي، نه دا چې صرف د ښوونکي پر املا بسنه وشي. د لومړنۍ دورې په پای کې بايد زده کوونکي د ليک برخه کې پوره مهارت ولري او په اسانۍ او چټکۍ ليک وليکلی شي.

زموږ موخه داده چې زده کوونکي دې ليک ليکل په هماغه بڼه چې لويان ورته اړتيا لري زده کړي، دوی بايد دوستانو او خپلوانو ته ليک وليکلای شي، پر پاکټ يې پته وليکلای شي، فورمې ډکې کړای شي، عرض پاڼه، حواله، رسيد او ساده يادښتونه وليکلای شي.

لومړۍ ټولګۍ:

په لومړي ټولګي کې د زده کوونکو د لاسونو عضلو هومره چې اړ دي وده نه وي کړې، نو په ښکلي او پوخ لیک د کلماتو لیکل ورته ګران وي، نو ښه به وي دوی ته لږ څه پنډ پنسلونه او داسې کاغذ، چې لیکي یې سره لرې وي ورکړل شي، چې حروف لږ څه لوی او په اسانۍ وربانديې ولیکلای شي. تر لیکلو مخکې زده کوونکي یو شمېر لارښوونو ته اړ وي: که زده کوونکو د وړکتون یوه دوره تېره کړې وي، نو هلته یې په رنګه پنسل رنګول زده وي او یو شمېر انځورونه رسمولای شي دا د ګوتو په کارولو د قلم نیولو او په نور و مهارتونو کې مرسته کوي. په پیل کې ممکن زده کوونکي حروف په هوا کې صرف انځور کړي او پنسل په لیکنه وڅرخوي، ممکن په خاورو او شګویې ولیکي، پر تخته هم لیکل وکړي، نو دا ټولې لیکنې د دوی لومړنۍ لیکنې او د انځورونو بڼه لري، په ښه ډول لیکل ورته ګران دي، نو ښوونکی باید د زده کوونکي استعداد ته ځیر وي، ځکه د یوه شخص استعداد د هغه د کار په پرمختګ کې ډېر اغېزمن وي، ښوونکی چې په لیکلو او غلط لیکلو کې مرسته کوي او اصلاح کوي یې، زده کوونکي مینه ښیي چې څه ولیکي چې ده ته مفهوم ولري، لکه دده خپل نوم. که دی اړ اېستل شي چې زیات شمېر حروف نقل (کاپي) کړي، نو د لیکلو په برخه کې یې مینه کمیږي، ځکه دی هغه څه غواړي چې ده ته مفهوم ولري، دی ډېر مشق او تمرین ته هم اړ دی، چې دا ټول باید په پام کې ونیول شي. لیکل په تمرین او د زده کوونکو په ودې ښه کیږي او پر مخ ځي، لیکل یو د ځنډ مهارت دی، دا په یوه اونۍ، یوه میاشت ان په یوه کال کې نه زده کیږي . اروا پوهان وایي چې کیڼ لاسي زده کوونکي په زور هرومرو په ښي لاس باندې لیکلو ته مه اړ باسئ، ځکه د لیک د ځنډني او خنډني ډک پړاو لامل ګرځي ان دا چې ممکن زده کوونکي د ژبې له ستونزې سره مخامخ شي، لکه ژبه بند بدل یا د ژبې لکنت (د ژبې ګوډتیا)، خو ورو ورو دې وهڅول شي چې له ښي لاس څخه کار واخلي دا یې په ګټه ده، ځکه چې ډېر شمېر سامانونه د ښي لاسو خلکو لپاره جوړ شوي، چې په کیڼ لاس نشي نیول کېدای، که زده کوونکي کیڼ لاسي وي، نو کاغذ باید کیڼې خواته ورېب (مایل) ونیسي، نو ښوونکي دې وګوري چې هغه په صحیح ډول یې ردي او کنه؟

په لیکلو کې ځینې د پام وړ ځانګړتیاوې:

۱.باید ټول حروف په لیکلو کې په یوه بڼه (متحد الشکل) وي.

۲.وضاحت: لیکنه باید واضحه وي.

۳.لیک باید صفا او ښکلی وي.

۴.چټکوالی او اساني پکې وي.

باید په یاد ولرو چې لیکل هغه وسیله ده چې یو وګړی خپله مفکوره او عقیده د هغه په وسیله نورو ته بیانوي، نو که د لیکلو طرز ډېر ښه وي زده کوونکي له هغه سره ډېره مینه ښیي، نو کله چې مینه او دلچسپي وي، هغه ډېر ژر او ښه زده کیږي.

په لومړیو او دوهمو ټولګیو کې د لیکلو د مهارت وده او دهغې لارې چارې:

باید لیکلو ته د زده کوونکو مینه وپارول شي، له زده کوونکو سره باید مرسته وشي چې د خپل نوم لیکل زده کړي، هغه په خپل میز ولیکي، د خپل کتاب پر پوښ یې ولیکي، په هغه کوټ بند یې ولیکي، چې خپلې جامې پرې زړوي او د هغه انځور لاندې چې ده کښلی خپل نوم ولیکي ... ښوونکی باید هغه اړتیاوې

چې موږ لیکلو ته اړ یو زده کوونکو ته وښیي تر څو زده کوونکي د لیک په اړتیا او موخه پوه شي. د ښېلګې په توګه ځینې مهم خبرونه دې پر تخته ولیکي، د ورځې نېټه دې ولیکي، د نورو زده کوونکو نومونه دې ولیکي، د لایقو زده کوونکو نومونه دې ولیکي او بیا دې زده کوونکي د هغو لوستلو ته راوبولي، باید له زده کوونکو سره مرسته وشي هغه ستونزې چې په لیکلو کې لري حل او لرې شي، ښوونکی باید د هغوی ستونزې وپېژني او په خپله شخصاً هغه حل کړي او له هغوی سره دې مرسته وشي چې املایي کلمې او جملې جوړې او ښې ولیکي، نوې لغات ولیکلای شي او خپله مفکوره ولیکلای شي. دوی باید ودې ته چمتو شي. هغوی ته دې وښودل شي چې سم کیني، لږ څه دې مخ خوا ته ځان کوږ کړي بیا دې لیکنه پیل کړي، دومره دې هم نه کړوپیږي چې پزه یې پر پنسل یا کاغذ ولګیږي، خپلې څنګلې دې پر مېز کېږدي، خپل رنګ دې ځان ته نږدې کېږدي، چې هغه ورنه چپه نشي، کاغذ دې ډېر ښه مخې ته کېږدي او داسې نورې مرستې او لارښوونې . په هره اونۍ کې دې یو ځانګړی وخت لیک ته وټاکل شي چې ښکلی، چټک او واضح لیک پکې زده شي، زیات لیدل شوي چې زده کوونکي د لیکلو په برخه کې خپلې کورنۍ دندې پر مخ نه بیايي، د هغوی املایي غلطۍ نه اصلاح کیږي او د لیک ښکلا ته پام نه ساتل کیږي، نو تر هغو چې د لیک لپاره بېل وخت ونه ټاکل شي، یوازې د قرائت ، تاریخ، جغرافیې، املا او د نورو مضامینو په وخت کې نشي زده کېدای او نه وده موندلای شي.

لنډیز:

۱.لیکل باید له داسې حالت څخه پیل شي چې زده کوونکي ته هدف او مفهوم ولري، لکه پر انځور کړې رسم باندې یې د نوم لیکل.

۲.زده کوونکي باید د لیکلو له مشق او تمرین څخه مخکې په تحریري بڼو بلد شي، د ښوونځي په لومړیو ورځو کې ښوونکي کولای شي چې د میاشتو نومونه زده کوونکو ته ولیکي، د زده کوونکو نمونه ولیکي، د هغو کارونو لیکلړ پر تخته ولیکي، چې په هغه ورځ باید ترسره شي، ځکه چې زده کوونکي باید په دې پوه شي چې د ښوونکي لیکل شوې کرښې مانا لري او هره لیکنه یوه مانا لري او کرښې او لیکنه په حقیقت کې علامې دي.

۳.په لومړیو وختو کې له زده کوونکو څخه د بریالیتوب ډېره هیله نشي کېدای، هغوی ته باید لومړی وخت ورکړل شي چې صرف د تختې له مخې د ښوونکي لیکنې نقل (کاپي) کړي، ځینې زده کوونکي د نورو پر تله په چټکۍ پرمخ ځي، خو ښوونکي باید له فردي توپیرونو خبر وي.

۴.زده کوونکي باید وهڅول شي چې له خپله ځانه لنډ نکلونه ولیکي.

۵.باید له هرې لارې ګټه واخیستل شي او زده کوونکو ته حروف ور وپېژندل شي، لکه لیدل، تعقیبول د کرښو، تلفظ، په ګوته یا په قلم پر کاغذ د حرف تعقیب، له اواز سره لیک، له کلمې سره پر تله کول او داسې نور او بیا هره نوې کلمه تر هغو په زده کوونکو تکراراً تلفظ او ولیکل شي چې ډاډه شو پرته له دې چې اصل موډل ته وګوري هغه له یاده لیکلای شي.

۶.په یوه اونۍ کې باید بېلا بېل وختونه د لیک لپاره بېل کړای شي او په هر لوست کې چې د هر مضمون وي د لیک ښکلې کولو ته پاملرنه وشي.

۷. د زده کوونکو د لیک د لیکنې پر وخت باید د لیکلو کرښو ، فاصله، وضاحت، ښکلا ، تنظیم او نورو ته پام وشي.
د دغو ټولو پورته ذکر شویو اصولو او اړونو د ښه ترسره کولو لپاره د ښېلګې لپاره د افغانستان لپاره د سویډن کومېټې له خوا خپاره شوي د لومړي، دوهم او دریمو ټولګیو د لوست کتابونو د لمن لیکونو تمرینونه، هدایات او یادښتونه، چې زیات شمېر یې د ښوونکو لپاره هم دي ډېر ګټور بولو ، هغه دې ټول په پام کې ونیسي. پر زده کوونکو دې تطبیق او له نوي درس څخه مخکې دې د هغه د اجرا ډاډ ترلاسه شي.

پینځم څپرکی

په لومړینو ټولګیو کې د خبرو او افادې قوه

ښوونکی باید ددې خبرې په ارزښت ښه پوه وي، چې زده کوونکو ته باید له هماغه لومړي ټولګي څخه د نظر څرګندولو ، خبرې کولو او موخو ښودلو وخت ورکړل شي، ځکه له هغه څخه ښوونځي ته له راتګ څخه څلور کاله مخکې هر وخت د خبرې کولو هیله شوې، خو اوس اړ کیږي چې په ټولګي کې غلی کیني، نو دا ورته درونډ تمامیږي، هغوی اړتیا لري چې خبرې وکړي او خپل نظریات څرګند کړي. یو ښه ښوونکی له هماغه لومړي ټولګي څخه زده کوونکي په دې روږدي کوي، چې مخکې له خبرې کولو خپل لاس اوچت کړي او اجازه واخلي، د خبروپه پر مهال دې نوبت په پام کې ولري، د بل د خبرو پر وخت باید په درناوي خبرو ته غوږ ونیسي. یو بد میلان چې ان په لویانو کې لیدل کیږي دادی، چې غواړي ټول په یوه وخت کې خبرې وکړي او هر یو غواړي له بل څخه په لا لوړ غږ خبرې وکړي، دا کار په ټولګي کې د ننه دمناقشاتو پروګرام له ستونزو سره مخامخولای شي، خو منظم مناقشات د ډېرې ښې روزنې بنسټ جوړوي، هېڅ جرګه، غونډه او مجلس تر هغو نشي جوړېدای تر څو د خبرو نوبت په پام کې ونه نیول شي، ښوونکی دې د زده کوونکو اړتیا خبرو کولو ته په پام کې ولري او دغې اړتیا ته ځواب ووایي اوتسکین ورکړي، یعنې یوه موضوع غوره شي بیا دې زده کوونکي د هغې په اړه خبرو او مناقشې ته په نوبت وبلل شي او زده کوونکي دې وهڅول شي، چې د افادې قوه ښه وروزي، مناسبې کلمې وکاروي او په طبیعي بڼه خبرې وکړي، هڅه دې وشي چې د زده کوونکو خبرې غوڅې نه کړو. ځینې ښوونکي ټول لیک لوست زده کړې او ښوونه روزنه صرف د درسي قرائت او کتاب متن پورې تړي، دوی صنفي مناقشې ته نه وخت ورکوي او نه ارزښت ورکوي، یوازې کتاب په زده کوونکو حفظوي، هغوی وېره لري چې د زده کوونکو پوښتنو ته به ځواب ونشي ویلای، نو ښوونکی باید په پرلپسې ډول مطالعه وکړي چې له ورځنیو پېښو څخه خبر وي، که ښوونکی سره له دې هم کومې پوښتنې ته بې ځوابه شو ، نو په صداقت او صراحت دې ووایي چې نه پوهېږم، خو بله ورځ به معلومات حاصل او ځواب راوړم او دادې وښیي چې په نړۍ کې هېڅوک په ټولو

خبرو نه پوهیږي، ان دا چې زده کونکي دي ټول دغې پوښتنې ته راووبولي او ورته ودې وایي چې دا خو ښه پوښتنه ده او د کورنۍ دندې په ډول دې هغوی ته وسپاري، مقصد دا چې د زده کوونکو د پلټنو او کنجکاوۍ حس باید وپارول شي، ځینې وخت ځینې پوښتنې څو څو ځوابونه لرلای شي او ممکن هر زده کوونکی یې په بېلې بېلې نظریې وړاندې کړي، نو زده کوونکو ته دې وښودل شي چې هر څوک حق لري د یوې موضوع په اړه بېلا بېل نظرونه ورکړي دا د ښې روزنې یو بل ار دی، خو شرط دادی چې له موضوع څخه بهر نه شي او په بې ارزښته خبرو وخت ضایع نه کړي، دا ډول زده کول او تجربې د زده کوونکو په راتلونکي ژوند کې غوره اغېزه لري.

په لوړو ټولګیو کې افاده او خبرې کول :

لکه چې وویل شول په لومړنیو ټولګیو کې مهم هدف دادی چې:

۱.د زده کوونکو چمتوکول دې ته چې په لیکلي یا شفاهي نظریاتو او مفکورو باندې ښه پوه شي او هغه ښېرته ښه افاده کړای شي.

۲.دوی وکولای شي پر هغه څه چې پوه دي هغه نورو ته یا افاده کړي یا یې ولیکي.

۳.زده کوونکو ته مورنۍ ژبه ګرانول او له هغې سره مینه پیدا کېدل، له مطالعې او لوست سره د هغوی د مینې راپارول او د کتابونو، مجلو او اخبارونو لوستلو ته هڅول.

۴.د مورنۍ ژبې د وییونو په مانا پوهول، د لیک لوست ښه والی، د هغوی د لغاتو د ذخیرې زیاتول او د ژبې بډایول.

موږ باید په ښوونه او روزنه کې خپل راتلونکي اهداف او موخې په پام کې ونیسو، د بېلګې په ډول دا باید له موږ سره مطرح وي، چې ایا زده کوونکي به مثلاً شل کاله وروسته زموږ له درس څخه څه ګټه واخلي؟ هغه باید لیک او لوست وکولای شي، د خپل هېواد د پرمختګ، حکومتي چارو او نورو مسلو په اړه ډېر ښه وپوهیږي. دوی باید په دې وتوانیږي چې خپلې مفکورې په ښه ډول ارایه کړای شي، نو څکه نن ورځ موږ هغه څه ورته ښایو چې – باورته اړ دي.

اوس به را شو د لوړو ټولګیو په اړه: سره له دې چې دلته زده کونکو لیک لوست زده کړی وي، خو په پوره ډول نه وي، که ددغو ټولګیو ښوونکو مسلکي روزنه نه وي ترلاسه کړي، امکان لري زیات شمېر زده کوونکي لوست د توتي په شان میخانیک ضبط او یاد کړي پرته له دې چې په مفهوم یې پوه شي، په تېره چې د دغوټولګیو مضامین زیات شمېر یې مهم دي، لکه : ساینسي مضامین (کیمیا، ریاضی، بیولوژی...) ټولنیز مضامین، لکه: (تاریخ، جغرافیه او نور) دي . دوی ان دا چې ممکن تر اوسه لا د لوست پر وخت ګوته پر کرښه کاږي او د شونډو په خوځولو په لوړ غږ کرښې ولولي، چې دا ناوړه عادت دی. که وغواړو دا ډول زده کوونکي چې اوس لوی لوی هلکان او نجونې دي او موږ ورسره مرسته کوو، نو باید له دوی څخه داسې ماهر لوستونکي جوړ کړو چې د لوست پر وخت مفهوم او مانا ترلاسه کړي ، نو لومړی به دوی لوست ته وهڅوو چې د مانا اخیستو په برخه کې د دوی علاقه او دلچسپي را پیدا شي، دلته د زده کوونکو د معلوماتو افق پراخیږي، دوی دا وخت د دنیا د براعظمونو په اړه کتابونه لولي، نو کله چې دوی غواړي د نړۍ په اړه معلومات ترلاسه کړي، علاقه یې نوره هم زیاتیږي، چې د نورو هېوادونو او نورو

خلکو په اړه پوه شي ، لوست يوازې د پښتو او دري ژبې لوست نه دی، بلکې نورمضامين هم د ښوونې او روزنې مهمه برخه جوړوي، چې ددغو مضامينو د مطالعې ساحل، اسباب او وسايل هم سره توپير کوي.
د بېلګې په ډول د هر يوه مضمون په اړه لاندې بېلا بېل فعاليتونه ترسره کېدای شي:

جغرافيه	تاريخ	ساينس
دنقشې مطالعه	د موزيمونو کتنه	مطالعاتي راپورونه او ليکل
دنقشو جوړول	مطالعاتي راپورونه	تجربې ترسره کول
د ګرافونو رسمول	دمشهورو خلکو ژوند ليک کتل	نمايشات
د چارټونو جوړول	تاريخي ګراف جوړول او نور	لابراتوارونه
د راپورونو ليکل او نور		د علمي تجربو د يادداشت کتابچې

په لوړو ټولګيو کې اکثراً لوست په ګروپي بڼه نه وي، بلکې په انفرادي ډول وي، خو دلته هم دنويو اصطلاحاتو او لغاتو پېژندل ضرور دي او هغه څه چې لولي بايد پر هغو پوه شي. د چارټ، نقش، ګراف او نور د لوست په برخه کې هم د لوست مهارت مهم او ارزښتمن دی ان دا چې د اخبار د کتنې او مطالعې پر وخت درست او صحيح لوستل خاص ارزښت لري او دا بايد د لوړو ټولګيو د درسي فعاليت يو جز شي. ځکه د اخبار لوستل د معلوماتو په زياتوالي کې رول لري، ددې په لوستلو دوی له تاريخ، جغرافيې، د هېواد له حالاتو او نورو څخه خبرېږي، د خپل هېواد له صادراتو او وارداتو څخه خبرېږي، له قوانينو او مقرراتو خبرېږي، په ملګروملتونو کې د خپل هېواد نماينده پېژني، په نورو هېوادونو کې د خپل هېواد سفيران پېژني، که زده کوونکي دا وخت له اخبار لوستلو سره عادت شي، نو خپل دا عادت ټول عمر ساتي په دې توګه له درسي کتابونو سره دوی ته نور درسي ممد يا درسي مرستندوی مواد ډېر ضرور دي.
که په ځينو سيمو کې پښتو ژبو زده کوونکو ته پارسي او پارسي ژبو زده کوونکو ته پښتو ښودل کيږي، نو دا ډېر اسانه ده، ځکه يو خو د دواړو ژبو الفبا عين الفبا ده، بل دا چې په دواړو ژبو کې ليک له ښي خوا ترسره کيږي او زيات شمېر لغات شريک دي، نو د دوهمې ژبې په زده کړه کې بايد لاندې مهارتونه په پام کې ونيول شي:
په لوستلوکې پرته له دې چې ژبه په نظر کې ونيول شي، دا مهمه ده چې له هغه څخه مفهوم يا مانا واخېستل شي، نو دې موخې لپاره لاندې پړاوونه ضرور دي.
۱.زده کوونکي بايداړ شي چې د لوستلو په ترڅ کې مانا او مفهوم ته ډېر ښه ځير شي.
۲.دوی بايد له لوستلو کېدونکو متنونو څخه د لوست پر وخت د واقعاتو او پېښو تسلسل او پرلپسې والی تعقيب کړي او اصلي مفکوره ذهن ته وسپاري.
۳.مهم تشريحات يادداشت کړي.
۴.هغه څه چې لوستي يې دي د هغه نتيجه په يو دوه جملو کې خلاصه کړای شي.
۵.د هغو ټولو هداياتو تعقيب او عملي کول، چې د ليکنې په پای کې راغلي.
۶.ښه به وي لوستل د کره کتنې په بڼه وي يعنې تنقيدي اړخ ولري او مواد يې ارزيابي شي.

۷.لږ څه لوستل او بیا د هغه په اړه سوچ کول.
۸.د خپلو شخصي تجربو په رڼا کې د لوستل شویو مطالبو څېړنه.
۹.د اخبار د لوست پر وخت د حقایقو تغیر او پېژندل.
۱۰.د مهمې مفکورې لپاره د لوست پای ته رسول.
۱۱. د مقایسې او پرتلنې په موخه لوست، مثلاً په عین موضوع کې د دوو بېلا بېلو خبرونو کتل او بیا د هغو پرتله کول.
۱۲.د قرائت شویو موادو په یاد ساتل.
په دې ډول د پورته موادو په تطبیق سره موږ کولای شو ، چې په لوړو ټولګیو کې د زده کوونکو مهارت لوړ بوځو او د دوی د معلوماتو سطحه اوچته او مطالعه یې اغېزمنه شي.

په لوړو ټولګیو کې د لیکنې افادې ښه والی:

د ژبښوونې یوه مهمه موخه داده چې د زده کوونکو د لیکنې (تحریرې) افادې قوه ځواکمنه او ښه شي. لیکل کېدونکي درسونه دغې موخې ته د رسېدو لپاره ډېر ښه وسایل دي. د پوهنې وازرت د لومړنیو زده کړو پروګرام همدا وړاندیز لري چې که زده کوونکي کوم وخت دخپلو لیدنو کتنو پایلې په لیکلي ډول بیانوي، نو دوی باید وهڅول شي تر څو خپل ابداعي او شخصي احساسات څرګند کړای شي او په لیکلي بڼه یې وړاندې کړای شي(۲ماده، ۸مخ).
ان دا چې زده کوونکو ته وخت ورکړې چې په ګډه توګه په لیکلو کې برخه واخلي،چې په دې ډول زده کوونکي ښه زده کولای شي او رهنمایي یې اسانه کیږي . ښه به وي چې د بېلګې په ډول ښوونکی د ښوونځي له ورځنیو پېښو څخه ګټه واخلي، زده کوونکي د هغو لیکلو ته وهڅوي، له ورځنیو پېښو څخه یادداشت ولیکي او ساده مسایل په لیکلې بڼه راوړي، خو د لوړو ټولګیو لپاره بیا لاندې وړاندیزونه صورت نیولای شي:
۱.هغه ټول ارونه چې د همدې رسالې په لومړۍ برخه کې وویل شول، باید هغه ټول تر کار لاندې ونیول شي.
۲.ښه به وي د زده کوونکو له خوا ډېر ساده نکلونه ولیکل شي.
۳.د لوست په اړه بېلا بېلې مقالې پخپله د زده کوونکو له خوا ولیکل شي.
۴.ډېر لنډ لنډ دیالوګونه او لنډ ډارمونه د زده کوونکو له خوا ولیکل شي.
۵.د عرض پاڼو ، اسنادو ، اعلانونو او نورو لیکل.
زده کوونکي د خپلې مورنۍ ژبې په کارولو کې ډېرو تمرینونو ته اړتیا لري، هغوی باید ولولي، ولیکي، جملې جوړې کړي او خپله پوهه په کار واچوي او ښوونکي دې ورته املا ووایي اودوی وهڅوي چې نوي لغات په جملو کې وکاروي. هغه بډای ګنج چې له پخوا په دې برخه کې موږ ته را پاتې دی، هغه د دیني لارښوونکو، علماوو او پېشوایانو ویناوې او لیکلي اثار، د کلاسیکو شاعرانو دیوانونه، د مورخینو

اسناد اونور دي، دغو ټولو خپل افکار په ليکلې بڼه موږ ته را پرې ايښي او موږ ته لوی ثروت دی، د دوی ځينې اشعار ډېر لوړ ارزښت لري، چې د ډېرو اوږدو کلونو په ترڅ کې د خلکو له خوا منل شوي او خلک يې په هر ځای کې وايي او يادوي يې. دا ادبي مضامين تر اوسه الهام بخښونکي دي، خو بايد په ياد ولرو چې دغو اکثرو ليکنو پخپله د خلکو له احساساتو منشا او ريښه نيولې، نه دا چې هغوی ته املا ويل شوې وي، نن هم موږ اړ يو زده کوونکي وهڅوو چې خپل احساسات او مفکورې پخپله وليکي او په دې برخه کې پياوړي شي، ممکن په لومړيو وختونو کې به د زده کوونکو ليکنې ښه ايې نه وي، خو ورو ورو به ښې شي. څوک څه پوهيږي چې د نن ورځې د څلورم ټولګي يو زده کوونکی چې خپل احساسات اوس په ضعيفه بڼه ليکي بله ورځ لوی شاعر شي. ان دا چې په لومړنيو ټولګيو کې هم زده کوونکي کولای شي ځينې لنډې کيسې او نکلونه وليکي، لومړی دومره زيات وده نه کوي، چې کلمات په ښه توګه وکاروي نو ښوونکی دې ورته اصلاح کړي، بيا که دا ټولې سره يو ځای شي، نو زده کوونکي ورته ډېر خوشحاليږي او دا به دوی ته ډېر د وياړ ځای وي چې د دوی ليکنې ټولې شي، نو دوی به يې څو څو واره لولي. ښوونکي بايد زده کوونکي داسې وروزي چې خپل ټول احساسات په کار واچوي، ځکه چې په دې ډول دوی له خپل شاوخوا او چاپېريال څخه ډېر ښه خبريږي او معلومات يې زياتيږي، کېدای شي ښوونکي له زده کوونکو څخه پوښتنه وکړي چې د دوی لپاره ډېره ښه بوختيا او مصروفيت کوم دی او له څه شي سره مينه لري؟ يا دا چې ايا هغه ډېر ښکلی ځيز چې تر اوسه مو ليدلی څه شی دی؟ يا هغه څه چې په نړۍ کې دوی ته ډېر په زړه پورې دي هغه کوم شی دی؟ يا دا چې کوم شی چې تاسو ته ډېر مهم بريښي د هغو په اړه خبرې وکړي او څه وليکي او دا هم وليکي چې ولې دا ورته ډېره مهمه ښکاري. ځينې وخت کېدای شي زده کوونکو ته وويل شي چې د خپلو شاوخوا شيانو او پېښو په اړه څه وليکي يا کومه پېښه يې چې ليدلې د هغې په اړه څه ووايي، کېدای شي ښوونکي ښېلا بېلې په زړه پورې پېښې زده کوونکو ته د مقالو لپاره غوره کړي، د بېلګې په ډول د الوتونکو د مهاجرت په اړه چې منی يوې خوا ته ځي او پسرلي بېرته راځي يا د اوښانو د کاروان سفر هم يوه په زړه پورې مقاله جوړوي، کېدای شي زده کوونکي پخپله خوښه يوه موضوع غوره کړي او هغه وليکي يا يې بيان کړي، خو ښوونکي دې ورته عمومي لارښوونې وکړي. زده کوونکي بايد په خپل ښوونکي ډاډه وي او په دې هم ډاډ ولري چې ښوونکي يې دوی نه رټي او نه هم د دوی په ليکلو پورې خاندي. دوی بايد ډاډه وي چې ښوونکي د دوی ليکنې هڅوي او هغوی ته درناوی کوي او ستايي يې او هڅول يې ښه دي. ان دا چې زده کوونکي دې وهڅول شي چې پخپله خپلې غلطۍ ومومي که ښوونکی څو ځايه د دوی په ليکنه کرښه وکاږي او هغه ورته غلطه ثابته کړي، نو ممکن زده کوونکي ناهيلي شي او بيا به هېڅکله څه ونه ليکي، خو که ددې پر ځای ورته وويل شي چې عين موضوع، په څه ډول ډېره ښه ليکل کېدای شي، نو زده کوونکي بيا هم ليکي او بيا يې هم ليکي او ښه يې ليکي.

د لوړو ټولګيو زده کوونکي کولای شي خپلې ديوالي جريدې پخپله جوړې کړي او په هغو کې د خپل ښوونځي اخبار ځرګند کړي. پورته ذکر شوې لارې او له دوی سره يو شمېر نور روښونه دي، چې زده کوونکي په ښه ليکلو کې روزي او وده ورکوي.

وينا (تقريري افاده):

هغه څه چې د لیکنې (تحریرې افادې) په برخه کې وویل شول هماغه ټکي د وینا یا د تقریرې افادې په اړه هم اغېزمن او ضرور دي او همداسې ارزښت لري، په دې برخه کې چې کومه موخه په پام کې ده هغه داده چې باید زده کوونکي داسې وروزل شي چې وکولای شي په راتلونکي کې خپل افکار او نظریات ډېر ښه افاده کړای شي او په وینا کې یې څرګند کړای شي. د لومړنیو زده کړو په برخه کې باید د وینا ښه روزلو لپاره لاندې اهداف تعقیب شي:

۱.ددې ټکي په کلکه په پام کې نیول چې زده کوونکي غواړې خبرې وکړي او خپل افکار څرګند کړي او ښوونکي باید ددې وخت ورکړي.

۲.د افادې قوه هغه وخت ښه وده مومي چې زده کوونکي په ښوونځي کې له داسې فرصتونو سره مخامخ شي چې په طبیعي ډول خبرو ته اړتیا پېښه شي او دوی ته د وینا ضرورت پیدا شي.

۳.د یوې موضوع ښه افاده په دې پورې تړلې چې په موضوع ښه پوهه موجوده وي.

۴.زده کوونکي هغه وخت ښه افاده کولای شي چې د خپلو سترګو لیدلې پېښې پر شرحې سربېر خپله هم څه څرګندونې پرې زیاتې یا ور اضافه کړي.

۵.باید هڅه وشي چې زده کوونکي هر تعبیر او افاده په خپل خپل ځای وکاروي.

۶.کله چې زده کوونکي د یوې موضوع د بیانولو او څرګندولو لپاره ګومارل کیږي، نو دی دې اړ شي چې د مربوطه موضوع په اړه لازم لغات ومومي او هماغه لازم کلمات وکاروي.

۷.ښوونکي باید دې ټکي ته ځېر شي چې زده کوونکي خپله افاده په مناسبه، صحیح او طبیعي ډول ترسره کړي، چې هغه څه ټول ووایي کوم چې دده مافی الضمیر کې دي.

۸.کله چې زده کوونکي د کوم څه په اړه خبرې او وینا کوي، نو هغوی ته دې وخت ورکړل شي چې موضوع منظماً او پرته له ځنډه او د خبرو له پرې کېدو افاده کړي.

د مذاکرې او مباحثې (خبرو اترو) په اړه ځینې وړاندیزونه:

۱.ښوونکي، زده کوونکي ته وخت ورکوي چې د مباحثې د ټولو شرایطو په پام کې نیولو سره د ښوونځي یا وروځني ژوند په اړه خبرې اترې وکړي.

۲.د علمي سیر او خپلو لیدنو کتنو څرنګوالی بیان کړي.

۳.د کورنۍ یا سفر په اړه خبرې کول.

۴. له راډیو څخه یې اورېدلې ویناوې بیان کړي.

۵.باید په کلکه زده کوونکي دې ټکي ته پام وکړي چې په خپل وار وروسته له اجازې څخه خبرې وکړي او هېڅکله د نورو خبرې اخلال نه کړي.

اخځلیکونه:

۱.حکیم ، ګل رحمن: د اروا پوهنې ښوونځي د کور د خپرونو څانګه۱۳۷۸المریز کال پېښور.

۲. حکمتي خېړنوال جلات خان د ښوونکی غږ عرفان مجله (۱۳۷۰کال د غبرګولی او چنګاښ دویمه ګڼه۴۰-۴۵مخونه.
۳. حمیدي، عبدالشکور : سیستم تعلیم و تربیه در دوره های ابتدایي متوسط و ثانوی، عرفان مجله، پورته یاده شوي ګڼه ۱۸-۳۰مخونه.
۴. روهي، محمد صدیق : د زده کړې ځینې عمومي پرنسیپونه عرفان مجله د ۱۳۲۱کال د تلې او ومه ګڼه ۱-۹ مخونه.
۵. ژواک، محمد دین : د پښتو د زده کړې لارې عرفان مجله ۱۳۴۹ د غبرګولی او چنګاښ دریمه او څلورمه ګڼه ۷-۹ مخونه.
۶. کونفورث موریس او نور زبان تفکر و شناخت د فیروز شیروانو ژباړه ۱۳۴۰المریز کال د کابل چاپ.
۷. ورد لیک: اصول تدریس ارت لسان د هاشم ژباړه د ښوونې او روزنې موسسه ۱۳۴۴کال، کابل (ګستتنرې چاپ).
۸. د سویدین د کومېټې ببلا بېل درسي کتابونه چې همدا اوس د هېواد په یو شمېر سیمو کې تدریسېږي.
۹. درسي لکچر نوټونه (۱۳۷۷-۱۳۷۸ او ۱۳۷۹) کلونه کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی.
۱۰. د ګڼ شمېر سیمینارونو د مقالو مجموعې چې د ببلا بېلو هغو موسسو له خوا جوړ شوي چې اوس اوس د افغانستان د ښوونې او روزنې په اړه کار کوي او د دغې رسالې لیکوال د ځینو دغو سیمینارونو غړیتوب درلود.
۱۱. word laic the Teaching of language U.S.A1978.